บทนำ

อังคุตตรนิกาย เป็นชื่อนิกายหนึ่งของพระสุตตันตปิฎก และนับเป็นนิกายที่ ๔ ในจำนวน ๕ นิกาย คือ (๑) ทีฆนิกาย (๒) มัชฌิมนิกาย (๓) สังยุตตนิกาย (๔) อังคุตตรนิกาย (๕) ขุททกนิกาย อังคุตตรนิกายรวมอยู่ในคัมภีร์ ๕ เล่ม คือ เล่มที่ ๒๐-๒๔

ความหมายของอังคุตตรนิกาย

คำว่า "นิกาย" แปลว่า หมวด หรือ หมู่ หมายถึงหมวดหรือหมู่ของพระสูตร

คำว่า "อังคุตตร" แปลว่า ที่ยิ่งด้วยองค์ คำว่า "องค์" ในที่นี้หมายถึงจำนวน คือ จำนวนของหัวข้อธรรมในพระสูตรต่างๆ ของนิกายนี้ คำว่า "อังคุตตรนิกาย" จึงแปลว่า หมวดที่ยิ่งด้วยองค์ หรือหมู่ที่ยิ่งด้วยองค์ เพราะในนิกายนี้พระสังคีติกาจารย์ ได้รวบรวมและจัดลำดับพระสูตรเข้าไว้เป็นหมวดหมู่ตามจำนวนหัวข้อธรรมเป็นสำคัญ

การจัดแบ่งหมวดหมู่พระสูตรในอังคุตตรนิกาย

อันดับที่ ๑ จัดแบ่งเป็นนิบาต

การจัดแบ่งหมวดหมู่พระสูตรในอังคุตตรนิกาย มีลักษณะพิเศษที่น่าศึกษา กล่าวคือ อันดับแรก ท่านจัดแบ่งพระสูตรในนิกายนี้จำนวน ๗,๙๐๒ สูตร (อรรถกถาพระวินัยกล่าวว่ามี ๙,๕๕๗ สูตร : วิ.อ. ๑/๒๕) ให้เหมาะสมกับหัวข้อธรรมไว้ในแต่ละนิบาต (หมวดย่อยของนิกาย) โดยจัดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวนเท่ากันไว้ในนิบาตเดียวกัน เริ่มตั้งแต่จัดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน ๑ ข้อไว้ในนิบาต

หมวด ๑ ไปจนถึงจัดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน ๑๑ ข้อไว้ในนิบาตหมวด ๑๑ รวมทั้งหมด ๑๑ นิบาต คือ

๑. เอกกนิบาต คือหมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน ๑ ข้อ มี ๖๑๙ สูตร

๒. ทุกนิบาต คือหมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน ๒ ข้อ มี ๗๕๐ สูตร

๓. ติกนิบาต คือหมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน ๓ ข้อ มี ๓๕๓ สูตร

๔. จตุกกนิบาต คือหมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน ๔ ข้อ มี ๗๘๒ สูตร

๕. ปัญจกนิบาต คือหมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน ๕ ข้อ มี ๑,๑๕๒สูตร

๖. ฉักกนิบาต คือหมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน ๖ ข้อ มี ๖๓๙ สูตร

๗. สัตตกนิบาต คือหมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน ๗ ข้อ มี ๑,๑๓๒ สูตร

๘. อัฏฐกนิบาต คือหมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน ๘ ข้อ มี ๖๒๖ สูตร

๙. นวกนิบาต คือหมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน

๙ ข้อ มี ๔๓๒ สูตร

๑๐. ทสกนิบาต คือหมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน

๑๐ ข้อ มี ๗๔๖ สูตร

๑๑. เอกาทสกนิบาต คือหมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน ๑๑ ข้อ มี ๖๗๑ สูตร

อันดับที่ ๒ จัดแบ่งเป็น ๔ แบบ

การแบ่งหมวดหมู่พระสูตรในนิบาตต่างๆ ไม่เหมือนกัน คือ ในเอกกนิบาต

มีการแบ่งอย่างหนึ่ง ในทุกนิบาต-นวกนิบาต มีการแบ่งอย่างหนึ่ง ในทสกนิบาต

มีการแบ่งอย่างหนึ่ง และในเอกาทสกนิบาต มีการแบ่งอีกอย่างหนึ่ง รวมเป็น ๔

แบบ คือ

แบบที่ ๑ ในเอกกนิบาต มีการแบ่งเหมือนนิกายอื่นๆ คือ แบ่งเป็นวรรค (ตอน หรือหมวดย่อยของนิบาต) มีทั้งหมด ๒๐ วรรค วรรคหนึ่งๆ มี ๑๐ สูตรบ้าง

หรือมากกว่า ๑๐ สูตรบ้าง เช่น ในวรรคที่ ๑ ชื่อว่า รูปาทิวรรค มี ๑๐ สูตร

วรรคที่ ๒ ชื่อว่า นีวรณปหานวรรค มี ๑๐ สูตร หรือวรรคที่ ๙ ชื่อว่า

ปมาทาทิวรรค มี ๑๗ สูตร

แบบที่ ๒ ในทุกนิบาต-นวกนิบาต แบ่งเป็น ปัณณาสก์ และ เปยยาล

คำว่า ปัณณาสก์ แปลว่า หมวดละ ๕๐ คือ แบ่งพระสูตรในนิบาตเหล่านี้ออกเป็นหมวดๆ (หมวดย่อยของนิบาต) หมวดละ ๕๐ สูตร หรืออาจมากกว่า ๕๐ สูตร ท่านก็เรียกว่า ปัณณาสก์หนึ่ง นิบาตหนึ่ง ๆ มีหลายปัณณาสก์ คือ ตั้งแต่ ๓

ปัณณาสก์ถึง ๕ ปัณณาสก์ แต่ละปัณณาสก์แบ่งออกเป็นวรรค จำนวน ๕ วรรค วรรคละ ๑๐ สูตรบ้าง หรือมากกว่า ๑๐ สูตรบ้าง เช่น ในทุกนิบาต มี ๓

ปัณณาสก์ ในติกนิบาต มี ๓ ปัณณาสก์ ในจตุกกนิบาต มี ๕ ปัณณาสก์

ยังมีพระสูตรอีกจำนวนหนึ่งที่ท่านแยกไว้ต่างหาก ไม่จัดเข้าไว้ในปัณณาสก์ใดๆ พระสูตรเหล่านี้มีลักษณะคล้ายๆ กัน คือ นอกจากมีหัวข้อธรรมจำนวนเท่ากันแล้ว อาจว่าด้วยธรรมหมวดเดียวกัน หรือดำเนินเรื่องอย่างเดียวกัน ท่านจึงนำมาเรียงเข้าพวกเดียวกัน โดยเรียงข้อความเต็มตามพระสูตรเพียงพระสูตรแรก พระสูตรอื่น ๆ ในหมวดเดียวกันใช้เครื่องหมายไปยาล (ฯลฯ) คือ ละข้อความที่เหมือนกันไว้ จึงเรียกหมวดพระสูตรเหล่านี้ว่าเปยยาล ในทุกนิบาตมี ๔ เปยยาล คือ โกธเปยยาล

อกุสลเปยยาล วินยเปยยาล และราคเปยยาล ในติกนิบาตมี ๒ เปยยาล คือ กัมมปถเปยยาล และราคเปยยาล ในปัญจกนิบาตมี ๓ เปยยาล คือ สมมติเปยยาล สิกขาปทเปยยาล และราคเปยยาล นอกนั้นมีเปยยาลเดียว คือ ราคเปยยาล

แบบที่ ๓ ในทสกนิบาต แบ่งเป็น ปัณณาสก์ และวรรค คือ แบ่งเป็น ๕ ปัณณาสก์ ๒๒ วรรค โดย ๔ ปัณณาสก์แรก จัดเป็นปัณณาสก์ละ ๕ วรรค ส่วนปัณณาสก์ที่ ๕ มีเพียง ๒ วรรค ไม่มีเปยยาล

แบบที่ ๔ ในเอกาทสกนิบาต แบ่งเป็นวรรคและเปยยาล คือ แบ่งเป็น ๓

วรรค และ ๑ เปยยาล คือ ราคเปยยาล

ลักษณะการย่อ–ขยายจำนวนหัวข้อธรรมในอังคุตตรนิกาย

ในการจัดหมวดหมู่พระสูตรเข้าเป็นนิบาตแต่ละนิบาตโดยถือจำนวนหัวข้อธรรม ในแต่ละสูตรเป็นหลักนั้น มีข้อที่น่าศึกษาอีกอย่างหนึ่ง นั่นคือ มีการย่อและขยายจำนวนหัวข้อธรรมของบางหมวดธรรมให้แตกต่างไปจากจำนวนที่เป็นจริงของหมวดธรรมนั้น ด้วยเหตุนี้ หมวดธรรมเดียวกันจึงปรากฏซ้ำในหลายนิบาต โดยปรากฏตามจำนวนที่เป็นจริงในนิบาตหนึ่ง แต่ปรากฏในอีกนิบาตหนึ่งว่า ได้มีการย่อจำนวนหัวข้อธรรมให้น้อยลงกว่าเดิมก็มี ได้ขยายจำนวนหัวข้อธรรมให้มากขึ้นกว่าเดิมก็มี ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

ก. ลักษณะการย่อจำนวนหัวข้อธรรม

การย่อจำนวนหัวข้อธรรมที่มีหลายหัวข้อให้น้อยลง มีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. ย่อลงเป็นข้อเดียว เช่น สติปัฏฐาน ๔ ในสติปัฏฐานสูตร ซึ่งปรากฏเต็มตามจำนวนในราคเปยยาลแห่งจตุกกนิบาต ดังนี้

□ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการควรเจริญเพื่อรู้ยิ่งราคะ

ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

หมวดธรรมเดียวกันนี้ปรากฏในอปรอัจฉราสังฆาตวรรคแห่งเอกกนิบาตเป็น ๔ สูตร สูตรละ ๑ ข้อ เช่น

□ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้□ (นับเป็น ๑ สูตร)

๒. *ย่อลงเป็นคู่ๆ เช่น เรื่องวัตถุประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยซึ่งมีจำนวน*

๑๐ ประการ ดังปรากฏเต็มตามจำนวนในอุปาลิสูตร อุปาลิวรรค ปฐมปัณณาสก์ แห่งทสกนิบาต ดังนี้

อุบาลี ตถาคตบัญญัติสิกขาบท แสดงปาติโมกข์แก่เหล่าสาวก โดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ

อำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์

๒. เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์

๓. เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก

๔. เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม

๕. เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน

๖. เพื่อจำกัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต

๗. เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส

๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่เลื่อมใสแล้ว

๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งสัทธรรม

๑๐. เพื่อเอื้อเฟื้อวินัย

อุบาลี ตถาคตบัญญัติสิกขาบท แสดงปาติโมกข์แก่เหล่าสาวก โดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการนี้แล

หมวดธรรมเดียวกันนี้ ปรากฏเป็นคู่ ๆ คู่ละ ๑ สูตร ในวินยเปยยาล แห่งทุกนิบาต เช่น

คู่ที่ ๑ ตถาคตบัญญัติสิกขาบทแก่เหล่าสาวกโดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ

อำนาจประโยชน์ ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ ๒. เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์

ตถาคตบัญญัติสิกขาบทแก่เหล่าสาวกโดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ

นี้แล

คู่ที่ ๒ ตถาคตบัญญัติสิกขาบทแก่เหล่าสาวกโดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ

อำนาจประโยชน์ ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก

๒. เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม

ตถาคตบัญญัติสิกขาบทแก่เหล่าสาวกโดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ

นี้แล

๓. *ย่อลงเป็นฝ่าย เช่น หมวดธรรม ๓ ประการซึ่งเป็นลักษณะของคนพาล ดังปรากฏเต็มตามจำนวนในลักขณสูตร พาลวรรค ปฐมปัณณาสก์ แห่งติกนิบาต ดังนี้*

□ภิกษุทั้งหลาย คนพาลมีกรรมเป็นเครื่องกำหนด บัณฑิตมีกรรมเป็นเครื่องกำหนด ปัญญาเมื่อใช้เป็นประจำจึงงดงาม บุคคลประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ พึงทราบว่า เป็นคนพาล

ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กายทุจริต ๒. วจีทุจริต

๓. มโนทุจริต

บุคคลประกอบด้วยธรรม ๓ ประการพึงทราบว่า เป็นบัณฑิต

ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กายสุจริต ๒. วจีสุจริต

๓. มโนสุจริต□

หมวดธรรมนี้ปรากฏเป็น ๒ ฝ่ายในตปนียสูตรและอตปนียสูตร กัมมกรณวรรค ปฐมปัณณาสก์แห่งทุกนิบาต ดังนี้

□ภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่เป็นเหตุแห่งความเดือดร้อน ๒ ประการนี้

ธรรมที่เป็นเหตุแห่งความเดือดร้อน ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. ทำแต่กายทุจริต ๒. ไม่ได้ทำกายสุจริต

๑. ทำแต่วจีทุจริต ๒. ไม่ได้ทำวจีสุจริต

๑. ทำแต่มโนทุจริต ๒. ไม่ได้ทำมโนสุจริต□

(ตปนียสูตร)

□ภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่ไม่เป็นเหตุแห่งความเดือดร้อน ๒ ประการนี้

ธรรมที่ไม่เป็นเหตุแห่งความเดือดร้อน ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. ทำแต่กายสุจริต ๒. ไม่ได้ทำกายทุจริต

๑. ทำแต่วจีสุจริต ๒. ไม่ได้ทำวจีทุจริต

๑. ทำแต่มโนสุจริต ๒. ไม่ได้ทำมโนทุจริต□

(อตปนียสูตร)

๔. ย่อลงเป็นองค์ประกอบของหมวดธรรมอื่น เช่น สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน

๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งปรากฏเต็มตามจำนวน

ในจตุกกนิบาต ปัญจกนิบาต สัตตกนิบาต และอัฏฐกนิบาตตามลำดับแต่

หมวดธรรมเหล่านี้เป็นเพียงองค์ประกอบ คือ เป็นกำลังข้อหนึ่ง ๆ ในกำลังของพระขีณาสพ ๑๐ ประการ ดังปรากฏในขีณาสวพลสูตร เถรวรรค ทุติยปัณณาสก์

แห่งทสกนิบาต เช่น

□สติปัฏฐาน ๔ เป็นธรรมที่ภิกษุขีณาสพเจริญอบรมดีแล้ว แม้ข้อที่สติปัฏฐาน

๔ เป็นธรรมที่ภิกษุขีณาสพเจริญอบรมดีแล้วนี้ก็เป็นกำลังของภิกษุขีณาสพ ที่ภิกษุขีณาสพอาศัย ปฏิญญาความสิ้นอาสวะทั้งหลายว่า "อาสวะของเราสิ้นแล้ว"

สัมมัปปธาน ๔ เป็นธรรมที่ภิกษุขีณาสพเจริญอบรมดีแล้ว แม้ข้อที่สัมมัป□

ปธาน ๔ เป็นธรรมที่ภิกษุขีณาสพเจริญอบรมดีแล้วนี้ก็เป็นกำลังของภิกษุขีณาสพ ที่ ภิกษุขีณาสพอาศัย ปฏิญญาความสิ้นอาสวะทั้งหลายว่า "อาสวะของเราสิ้นแล้ว"...

๕. ย่อลงเป็นข้อเดียว แต่ขยายส่วนให้มีหัวข้อเพิ่มขึ้น เช่น กรรมบถ ๑๐

ประการ ดังปรากฏเต็มตามจำนวนในปฐมอธัมมสูตร ชาณุสโสณิวรรค จตุตถ□

ปัณณาสก์แห่งทสกนิบาต

หมวดธรรม ๑๐ ประการนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแต่ละข้อ ๆ โดยเพิ่มธรรมที่เกี่ยวข้องเข้ามาผสมอีก ๒ ข้อ รวมเป็น ๓ ข้อตามเกณฑ์ของติกนิบาต ทั้งฝ่ายอกุศลและฝ่ายกุศล ฝ่ายละ ๑ สูตร รวมเป็น ๒๐ สูตร ดังปรากฏในกัมมปถเปยยาลแห่งติกนิบาต เช่น

ฝ่ายอกุศล

□ภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ย่อมดำรงอยู่ในนรกเหมือนถูกนำไปฝังไว้

ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ตนเองเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ๒. ชักชวนผู้อื่นให้ฆ่าสัตว์

๓. เป็นผู้พอใจการฆ่าสัตว์...

ฝ่ายกุศล

□ภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ย่อมดำรงอยู่ในสวรรค์เหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้

ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์

๒. ชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์

๓. เป็นผู้พอใจการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์

ข. ลักษณะการขยายจำนวนหัวข้อธรรม

การขยายจำนวนหัวข้อธรรมจากน้อยให้มากขึ้น มีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. ขยายหมวดธรรมโดยนำหัวข้อธรรมที่เกี่ยวข้องกัน หรือประเภทเดียวกันมา เพิ่มเติม เช่น มรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นหมวดธรรม ๘ ข้อ ดังปรากฏเต็มตามจำนวนในราคเปยยาลแห่งอัฏฐกนิบาต แต่หมวดธรรมเดียวกันนี้ที่ไปปรากฏในเอกาทสมสูตร ตติยปัณณาสก์แห่งทสกนิบาต กลายเป็นหมวดธรรม ๑๐ ข้อ มีชื่อว่า สัมมัตตะ ๑๐ ซึ่งประกอบด้วยมรรคมีองค์ ๘ และธรรมที่เกี่ยวกันอีก ๒ ข้อ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ ๒. สัมมาสังกัปปะ

๓. สัมมาวาจา ๔. สัมมากัมมันตะ
๕. สัมมาอาชีวะ ๖. สัมมาวายามะ
๗. สัมมาสติ ๘. สัมมาสมาธิ
๙. สัมมาญาณะ ๑๐. สัมมาวิมุตติ

การขยายในลักษณะนี้มีตัวอย่างที่น่าศึกษาอย่างยิ่งอีกตัวอย่างหนึ่ง คือ หมวดธรรมเรื่องกรรมบถ ๑๐ อย่างเดียวกับตัวอย่างการย่อลักษณะที่ ๕ ข้างต้น แต่ที่ปรากฏในสามัญญวรรค ปัญจมปัณณาสก์แห่งเอกาทสกนิบาตมีการเพิ่มหัวข้อธรรมที่เกี่ยวข้องของแต่ละข้อเข้ามา ข้อละ ๑ ข้อละ ๒ และข้อละ ๓ กลายเป็นหมวด

ธรรม ๒๐ ข้อ ๓๐ ข้อ และ ๔๐ ข้อตามลำดับ

๒. ขยายหมวดธรรมโดยนำหมวดธรรมอีกหมวดหนึ่งซึ่งสัมพันธ์โดยความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน เข้ามาผสมกันเป็นหมวดธรรมเดียวกัน เช่น โพชฌงค์ ๗ ซึ่งเป็นหมวดธรรม ๗ ข้อ แห่งสัตตกนิบาต แต่เมื่อไปปรากฏในโพชฌังคสูตร

ตติยปัณณาสก์แห่งทสกนิบาต กลายเป็นหมวดธรรม ๑๐ ข้อ โดยมีวิชชา ๓ คือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ทิพพจักขุญาณ และอาสวักขยญาณซึ่งเป็นผลของโพชฌงค์ ๗ ผสมเข้าด้วยกัน

๓. ขยายหมวดธรรมโดยนำหมวดธรรมอีกหมวดหนึ่งซึ่งสัมพันธ์กันในฐานะที่ต่างกันก็เป็นองค์ประกอบหรือองค์คุณของบุคคลหรือเป็นส่วนส่งเสริมกันเข้ามาผสม เช่น นิวรณ์ ๕ ซึ่งเป็นหมวดธรรม ๕ ข้อ แห่งปัญจกนิบาต แต่เมื่อไปปรากฏใน

ปัญจังคสูตร ปฐมปัณณาสก์แห่งทสกนิบาต กลายเป็นหมวดธรรม ๑๐ ข้อ โดยมี

ขันธ์ ๕ อันเป็นองค์คุณของพระอเสขะเข้าผสม ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ตอนหนึ่ง

ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ละองค์ ๕ ประกอบด้วยองค์ ๕ บัณฑิตเรียกว่า ผู้ประกอบ ด้วยคุณทั้งมวล ผู้อยู่จบพรหมจรรย์ เป็นอุดมบุรุษในธรรมวินัยนี้(คือพระอเสขะ)"

ในที่นี้องค์ ๕ ที่ละได้ คือ นิวรณ์ ๕ และองค์ ๕ ที่เป็นส่วนประกอบของพระ

อเสขะ คือ ขันธ์ ๕ ได้แก่

๑. สีลขันธ์ กองศีล ๒. สมาธิขันธ์ กองสมาธิ

๓. ปัญญาขันธ์ กองปัญญา ๔. วิมุตติขันธ์ กองวิมุตติ

๕. วิมุตติญาณทัสสนขันธ์ กองวิมุตติญาณทัสสนะ

ในเสนาสนสูตร ปฐมปัณณาสก์แห่งทสกนิบาต ก็มีการขยายหมวดธรรมในทำนองเดียวกันนี้ ต่างกันที่หมวดธรรมหนึ่งเป็นองค์ประกอบภายในของภิกษุ ส่วนอีกหมวดธรรมหนึ่งเป็นองค์ประกอบภายนอก องค์ประกอบ

ภายใน ๕ เช่น มีศรัทธา มีอาพาธน้อย ไม่โอ้อวด ปรารภความเพียร และมีปัญญา องค์ประกอบภายนอก ๕

คือ คุณสมบัติของเสนาสนะที่ภิกษุจะเข้าไปอาศัย ซึ่งถือเป็นคุณสมบัติทางสิ่ง

แวดล้อม ได้แก่ (๑) เสนาสนะไม่ไกลและไม่ใกล้หมู่บ้านนัก มีทางไปมาสะดวก กลางวันไม่มีคนพลุกพล่าน กลางคืนเงียบสงบ มีเหลือบยุง ลม แดด และสัตว์

เลื้อยคลานรบกวนน้อย (๒) มีปัจจัย ๔ ไม่ฝืดเคือง (๓) มีพระเถระผู้เป็นพหูสูต

อยู่ด้วย (๔) ภิกษุเข้าไปหาพระเถระและไต่ถามข้อสงสัยในธรรมและวินัยได้ตามกาลอันควร (๕) พระเถระเปิดเผยข้อที่ยังไม่เปิดเผย ทำข้อที่เข้าใจยากให้เข้าใจง่าย

๔. ขยายหมวดธรรมโดยรวมหมวดธรรม ๓ หมวดที่เกี่ยวข้องกัน เข้าด้วยกัน (นับเป็นหมวดธรรมเดียว) เช่นในภยสูตร ทุติยปัณณาสก์แห่งทสกนิบาต ดังข้อ ความตอนหนึ่งว่า "คหบดี เมื่อใดอริยสาวกระงับภัยเวร ๕ ประการได้แล้ว เป็นผู้ประกอบด้วยองค์เครื่องบรรลุโสดา ๔ ประการ และเป็นผู้เห็นแจ้งแทงตลอด

อริยญายธรรมด้วยปัญญา...[+]

หมวดธรรมที่ ๑ คือ ภัยเวร ๕ ประการ ได้แก่ (๑) บุคคลผู้ฆ่าสัตว์ย่อมประสพภัยเวรที่เป็นไปในปัจจุบันบ้าง ในสัมปรายภพบ้าง เสวยทุกขโทมนัสทาง

ใจบ้าง (๒) บุคคลผู้ลักทรัพย์ ฯลฯ (๓) บุคคลผู้ประพฤติผิดในกามทั้งหลาย ฯลฯ

(๔) บุคคลผู้พูดเท็จ ฯลฯ (๕) บุคคลผู้เสพของมึนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทย่อมประสพภัยเวรที่เป็นไปในปัจจุบันบ้าง ในสัมปรายภพบ้าง เสวยทุกขโทมนัสทางใจบ้าง

หมวดธรรมที่ ๒ คือ องค์เครื่องบรรลุโสดา ๔ ประการ ได้แก่ (๑) ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่า "แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น ฯลฯ" (๒) ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรมว่า "พระธรรมเป็นธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ฯลฯ" (๓) ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ว่า "พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ปฏิบัติ

ดี ฯลฯ" (๔) ประกอบด้วยศีลที่พระอริยะใคร่แล้ว อันไม่ขาด ไม่ทะลุ ฯลฯ

หมวดธรรมที่ ๓ คือ อริยญายธรรมซึ่งได้แก่กฎปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง

๕. ขยายหมวดธรรมโดยนำธรรมแต่ละหัวข้อในหมวดนั้นไปเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นหรือธรรมอื่น จนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น เช่น ในอัปปมาทสูตร ปฐมปัณณาสก์แห่งทสกนิบาต พระผู้มีพระภาคทรงนำความไม่ประมาท (อัปปมาทะ)ไปเปรียบเทียบถึง

๑๐ ข้อ เช่น (๑) ในบรรดาสัตว์ทั้งหลายเท่าที่มี(ในโลกนี้) ตถาคตอรหันตสัมมาสัม- พุทธเจ้าเป็นยอดแห่งสัตว์เหล่านั้นฉันใด ความไม่ประมาทก็เป็นยอดแห่งกุศลธรรม ทั้งหลายฉันนั้น ฯลฯ (๑๐) ในบรรดาแม่น้ำทั้งหลายมหาสมุทรเป็นยอดแห่งแม่น้ำเหล่านั้นฉันใด ความไม่ประมาทก็เป็นยอดแห่งกุศลธรรมทั้งหลายฉันนั้น

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย

อังคุตตรนิกายซึ่งแบ่งเป็น ๑๑ นิบาตนั้น จัดเป็น ๕ เล่ม คือ เล่มที่ ๒๐ – ๒๔ โดยจัดแบ่ง ดังนี้

๑. เอกกนิบาต ทุกนิบาต และติกนิบาต จัดเป็นคัมภีร์เล่มที่ ๒๐

๒. จตุกกนิบาต จัดเป็นคัมภีร์เล่มที่ ๒๑

๓. ปัญจกนิบาต และฉักกนิบาต จัดเป็นคัมภีร์เล่มที่ ๒๒

๔. สัตตกนิบาต อัฏฐกนิบาต และนวกนิบาต จัดเป็นคัมภีร์เล่มที่ ๒๓

๕. ทสกนิบาต และเอกาทสกนิบาต จัดเป็นคัมภีร์เล่มที่ ๒๔

แนะนำเล่มที่ ๒๐

เพื่อช่วยให้เข้าใจประเด็นสำคัญของพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เล่มที่ ๒๐ ว่าด้วยเอกกนิบาต ทุกนิบาต และติกนิบาต ซึ่งมีพระสูตรทั้งหมด ๑,๗๒๒ สูตร ได้ดีขึ้น จึงขอแนะนำสาระสำคัญโดยสรุป ดังต่อไปนี้

เอกกนิบาต

๑. จำนวนวรรคและพระสูตรในเอกกนิบาต

เอกกนิบาต คือ หมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมพระสูตรละจำนวน ๑ ข้อ มีทั้งหมด ๖๑๙ สูตร แบ่งเป็นวรรค จำนวน ๒๐ วรรค แต่ละวรรคมีพระสูตรจำนวนต่างกัน คือ น้อยที่สุดมี ๑๐ สูตร และมากที่สุดมี ๑๘๑ สูตร ดังนี้

๑. รูปาทิวรรค มี ๑๐ สูตร ๒. นีวรณปหานวรรค มี ๑๐ สูตร

๓. อกัมมนิยวรรค มี ๑๐ สูตร ๔. อทันตวรรค มี ๑๐ สูตร

๕. ปณิหิตอัจฉวรรค มี ๑๐ สูตร ๖. อัจฉราสังฆาตวรรค มี ๑๐ สูตร

๗. วีริยารัมภาทิวรรค มี ๑๐ สูตร ๘. กัลยาณมิตตาทิวรรค มี ๑๐ สูตร

๙. ปมาทาทิวรรค มี ๑๗ สูตร ๑๐. ทุติยปมาทาทิวรรค มี ๔๒ สูตร

๑๑. อธัมมวรรค มี ๑๐ สูตร ๑๒. อนาปัตติวรรค มี ๒๐ สูตร

๑๓. เอกปุคคลวรรค มี ๑๘ สูตร ๑๔. เอตทัคควรรค มี ๘๐ สูตร

๑๕. อัฏฐานบาลี มี ๒๘ สูตร ๑๖. เอกธัมมบาลี มี ๗๘ สูตร

๑๗. ปสาทกรธัมมวรรค มี ๑๖ สูตร ๑๘. อปรอัจฉราสังฆาตวรรค มี ๑๘๑ สูตร

๑๙. กายคตาสติวรรค มี ๓๗ สูตร ๒๐. อมตวรรคมี ๑๒ สูตร

๒. ชื่อและที่มาของพระสูตรในเอกกนิบาต

ในเอกกนิบาต พระสูตรทั้งหมดไม่มีชื่อปรากฏในบาลี นอกจากบางสูตรที่พระอรรถกถาจารย์บอกไว้ในอรรถกถา เช่น พระสูตรในรูปาทิวรรคมีชื่อว่า จิตต□

ปริยาทานสูตร(พระสูตรว่าด้วยการครอบงำจิต) ส่วนที่มาหรือนิทานวจนะมีบอกไว้แห่งเดียว คือ ที่พระสูตรแรกแห่งรูปาทิวรรคว่า พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ภิกษุ

ทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี

๓. ความหมายและใจความสำคัญของแต่ละวรรคในเอกกนิบาต

๓.๑ รูปาทิวรรค

รูปาทิวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยเอกธรรมมีรูปเป็นต้นที่ครอบงำจิตบุรุษและสตรี หมายถึงรูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ ซึ่งแต่ละอย่างเป็นสาระสำคัญของพระสูตรแต่ละสูตรทั้ง ๑๐ สูตรในวรรคนี้ กล่าวคือ ในพระสูตรที่ ๑-๕ พระผู้มี

พระภาคตรัสว่า ไม่ทรงเห็นธรรมอื่นใดแม้อย่างหนึ่งที่ครอบงำจิตของบุรุษไว้ได้

เหมือนรูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะของสตรี ในพระสูตรที่ ๖-๑๐ ตรัสว่า

ไม่ทรงเห็นธรรมอื่นใดแม้อย่างหนึ่งที่ครอบงำจิตของสตรีไว้ได้เหมือนรูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะของบุรุษ

๓.๒ นีวรณปหานวรรค

นีวรณปหานวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยธรรมที่เป็นเหตุเกิดและเหตุละนิวรณ์ หมายถึงนิวรณ์ ๕ คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิจฉา ซึ่งแต่ละอย่างเป็นสาระสำคัญของพระสูตรแต่ละสูตรทั้ง ๑๐ สูตรในวรรคนี้ กล่าวคือ ในพระสูตรที่ ๑-๕ พระผู้มีพระภาคตรัสถึงเอกธรรมที่เป็นเหตุเกิดนิวรณ์ ๕ ในพระสูตรที่ ๖-๑๐ ตรัสถึงเอกธรรมที่เป็นเหตุละนิวรณ์ ๕

๓.๓ อกัมมนิยวรรค

อกัมมนิยวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยจิตที่ไม่ควรแก่การใช้งาน ชื่อนี้ตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้

พระสูตรทั้ง ๑๐ สูตร ว่าด้วยเอกธรรมคือจิตที่ได้พัฒนาอบรมให้ดีแล้ว ย่อม ควรแก่การใช้งาน ไม่ก่อโทษ ก่อแต่ประโยชน์ และนำสุขมาให้

๓.๔ อทันตวรรค

อทันตวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยจิตที่ไม่ได้ฝึก ชื่อนี้ตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้

ในพระสูตรทั้ง ๑๐ สูตรของวรรคนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสถึงเอกธรรมคือจิต

ว่า เมื่อไม่ได้ฝึก ไม่ได้คุ้มครอง ไม่ได้รักษา ไม่ได้สำรวมระวังแล้ว ย่อมก่อโทษ

เป็นอย่างมาก เมื่อได้ฝึก ได้คุ้มครอง ได้รักษา ได้สำรวมระวังดีแล้ว ย่อมจะก่อประโยชน์เป็นอย่างมาก

๓.๕ ปณิหิตอัจฉวรรค

ปณิหิตอัจฉวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยผลแห่งจิตที่ตั้งไว้ผิดและตั้งไว้ถูก หมายความว่า ถ้าตั้งจิตไว้ผิด(มิจฉาปณิหิต) จิตนั้นก็จะทำลายอวิชชาไม่ได้ทำให้

วิชชาเกิดขึ้นไม่ได้ และรู้แจ้งนิพพานไม่ได้ แต่ถ้าตั้งจิตไว้ถูก(สัมมาปณิหิต) จิตนั้นก็จะทำลายอวิชชาได้ ทำให้วิชชาเกิดขึ้นได้ และรู้แจ้งนิพพานได้ ซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตรที่ ๑-๒ ในวรรคนี้

ในพระสูตรที่เหลืออีก ๘ สูตร ก็กล่าวถึงผลแห่งจิตที่ตั้งไว้ผิดและตั้งไว้ถูก เช่น ผู้มีจิตถูกโทสะประทุษร้าย ตายไป จะไปตกนรกเหมือนถูกนำไปฝังไว้ แต่ผู้มีจิตผ่องใส ตายไป จะไปเกิดในสวรรค์เหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ ผู้มีจิตขุ่นมัวย่อมไม่เห็นประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ทั้งสองเหมือนคนตาดีมองไม่เห็นหอย และปลาในห้วงน้ำที่มีน้ำขุ่น มีเปือกตม ส่วนผู้มีจิตผ่องใสย่อมเห็นประโยชน์เหล่านั้นได้ดี เหมือนคนตาดีมองเห็นหอยและปลาในห้วงน้ำที่มีน้ำใสสะอาด

๓.๖ อัจฉราสังฆาตวรรค

อัจฉราสังฆาตวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยผลแห่งจิตชั่วลัดนิ้วมือเดียว หมาย ความว่า ถ้าภิกษุฝึกเมตตาจิต เจริญเมตตาจิต มนสิการเมตตาจิตแม้เพียงชั่วลัดนิ้วมือครั้งเดียว ก็ชื่อว่าเป็นผู้อยู่ไม่ห่างจากฌาน ทำตามคำสอนของศาสดา ปฏิบัติตามโอวาท ฉันอาหารของชาวบ้านอย่างไม่เสียเปล่า นี้เป็นสาระสำคัญของพระสูตร

ที่ ๓-๕ ของวรรคนี้ ในพระสูตรอื่น ๆ อีก ๕ สูตรของวรรคนี้ก็มีเอกธรรมที่น่าสนใจ

๓.๗ วีริยารัมภาทิวรรค

วีริยารัมภาทิวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยการปรารภความเพียรเป็นต้น หมายถึงเอกธรรม ๑๐ ประการซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตรแต่ละสูตรในวรรคนี้ โดยแบ่งเป็นฝ่ายกุศล ๕ ประการ ฝ่ายอกุศล ๕ ประการ

เอกธรรมที่เป็นฝ่ายกุศลแต่ละอย่างมีลักษณะเด่นเฉพาะตัว คือ เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป

เอกธรรมที่เป็นฝ่ายอกุศลแต่ละอย่างก็มีลักษณะเด่นเฉพาะตัว คือ เป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป

๓.๘ กัลยาณมิตตาทิวรรค

กัลยาณมิตตาทิวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยกัลยาณมิตรเป็นต้น หมายถึง

เอกธรรม ๑๔ ประการซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตรแต่ละสูตรในวรรคนี้ โดยแบ่งเป็นฝ่ายกุศล ๗ ประการ ฝ่ายอกุศล ๗ ประการ ดังนี้

ก. ฝ่ายกุศล ๗ ประการ คือ

๑. กัลยาณมิตตตา ความมีกัลยาณมิตร

๒. กุสลธัมมานุโยคะ การประกอบกุศลธรรมเนือง ๆ

๓. อกุสลธัมมานนุโยคะ การไม่ประกอบอกุศลธรรมเนือง ๆ

๔. โยนิโสมนสิการ การมนสิการโดยแยบคาย

๕. ญาติวุฑฒิ ความเจริญด้วยญาติ

๖. ปัญญาวุฑฒิ ความเจริญด้วยปัญญา

๗. โภควุฑฒิ ความเจริญด้วยโภคทรัพย์

ข. ฝ่ายอกุศล ๗ ประการ คือ

๑. อกุสลธัมมานุโยคะ การประกอบอกุศลธรรมเนือง ๆ

๒. กุสลธัมมานนุโยคะ การไม่ประกอบกุศลธรรมเนือง ๆ

๓. อโยนิโสมนสิการ การไม่มนสิการโดยแยบคาย

๔. ญาติปริหานิ ความเสื่อมญาติ

๕. ปัญญาปริหานิ ความเสื่อมปัญญา

๖. โภคปริหานิ ความเสื่อมโภคทรัพย์

๗. ยโสปริหานิ ความเสื่อมยศ

กัลยาณมิตตตาในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเปรียบเทียบให้เห็นตรงกันข้ามกับปาปมิตตตาในวีริยารัมภาทิวรรค ส่วนเอกธรรมที่เหลือทรงแสดงเปรียบเทียบเป็นคู่ ๆ ดังนี้

คู่ที่ ๑ กุสลธัมมานุโยคะและอกุสลธัมมานุโยคะเป็นเหตุเกิดกุศลธรรมและเป็นเหตุเสื่อมอกุศลธรรม คู่กับอกุสลธัมมานุโยคะและกุสลธัมมานนุโยคะที่เป็นเหตุเกิดอกุศลธรรมและเป็นเหตุเสื่อมกุศลธรรม (พระสูตรที่ ๒ และที่ ๓)

คู่ที่ ๒ โยนิโสมนสิการเป็นเหตุเกิดโพชฌงค์และเป็นเหตุให้โพชฌงค์ที่เกิดแล้วเจริญเต็มที่ คู่กับอโยนิโสมนสิการที่เป็นเหตุให้โพชฌงค์ไม่เกิด และเป็นเหตุให้โพชฌงค์ที่เกิดแล้วไม่เจริญเต็มที่ (พระสูตรที่ ๔ และ ๕)

คู่ที่ ๓ ปัญญาปริหานิเลวร้ายกว่าญาติปริหานิ (พระสูตรที่ ๖)

คู่ที่ ๔ ปัญญาวุฑฒิยอดเยี่ยมกว่าญาติวุฑฒิ (พระสูตรที่ ๗)

คู่ที่ ๕ ปัญญาปริหานิเลวร้ายกว่าโภคปริหานิ (พระสูตรที่ ๘)
คู่ที่ ๖ ปัญญาวุฑฒิยอดเยี่ยมกว่าโภควุฑฒิ (พระสูตรที่ ๙)
คู่ที่ ๑๐ ปัญญาปริหานิเลวร้ายกว่ายโสปริหานิ (พระสูตรที่ ๑๐)

๓.๙ ปมาทาทิวรรค

ปมาทาทิวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยความประมาทเป็นต้น หมายถึงเอกธรรม ๑๙ ประการซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตรในวรรคนี้ โดยแบ่งเป็นฝ่ายกุศล ๑๐

ประการ และฝ่ายอกุศล ๙ ประการ

ในเอกธรรม ๑๙ ประการนี้ มีการเปรียบเทียบข้ามวรรคบ้าง เช่น เปรียบเทียบยโสวุฑฒิในวรรคนี้กับปัญญาวุฑฒิในกัลยาณมิตตาทิวรรคว่า ปัญญาวุฑฒิยอดเยี่ยมกว่า นอกนั้น เปรียบเทียบกันภายในวรรคนี้เป็นคู่ ๆ รวม ๘ คู่ว่า ฝ่าย กุศลเป็นไปเพื่อประโยชน์มาก ฝ่ายอกุศลเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์มาก โดยแสดงฝ่ายอกุศลขึ้นก่อน ดังนี้

๑. ปมาทะคู่กับ อัปปมาทะ
๒. โกสัชชะ คู่กับ วิริยารัมภะ
๓. มหิจฉตา คู่กับ อัปปิจฉตา
๔. อสันตุฏฐิตา คู่กับ สันตุฏฐิตา
๕. อโยนิโสมนสิการ คู่กับ โยนิโสมนสิการ
๖. อสัมปชัญญะ คู่กับ สัมปชัญญะ
๗. ปาปมิตตตา คู่กับ กัลยาณมิตตตา
๘. อกุสลธัมมานุโยคะและกุสลธัมมานนุโยคะ
คู่กับ กุสลธัมมานุโยคะและอกุสลธัมมานนุโยคะ

๓.๑๐ ทุติยปมาทาทิวรรค

ทุติยปมาทาทิวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยความประมาทเป็นต้น หมวดที่ ๒ หมายถึงเอกธรรมที่เป็นองค์ประกอบภายใน ๗ คู่ (เหมือนเอกธรรมในปมาทาทิวรรค หมวดที่ ๑ คือ ยกเว้นยโสวุฑฒิ) ตั้งแต่อัปปมาทะคู่กับปมาทะเป็นต้นไป กล่าวคือ

ในพระสูตรที่ ๑-๑๖ เปรียบเทียบเป็น ๒ รอบ รอบแรกเหมือนปมาทาทิวรรค

หมวดที่ ๑ (พระสูตรที่ ๑-๑๖) ส่วนรอบที่ ๒ เปรียบเทียบว่า ฝ่ายกุศลเป็นไปเพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม ฝ่ายอกุศลเป็นไปเพื่อความสูญหายแห่งพระ

สัทธรรม (พระสูตรที่ ๑๗-๓๒)

ข้อเปรียบเทียบทั้ง ๒ รอบนั้น เรียกว่า จตุกโกฏิกะ แปลว่า หมวดธรรม ๔

ชุด คือ ฝ่ายกุศล ๒ ชุด ฝ่ายอกุศล ๒ ชุด ตั้งแต่พระสูตรที่ ๓๓-๔๒ ทรงแสดงเปรียบเทียบกับเอกธรรมในอธัมมวรรคว่า ภิกษุพวกที่แสดงอธรรมว่า ‘‘เป็นธรรม’’ แสดงสิ่งที่มิใช่วินัยว่า ‘‘เป็นวินัย’’ แสดงวินัยว่า ‘‘มิใช่วินัย’’ แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้

ภาษิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้ว่า ตถาคตได้ภาษิตไว้ ได้กล่าวไว้ แสดงสิ่งที่ตถาคตภาษิต

ไว้ กล่าวไว้ว่า ตถาคตไม่ได้ภาษิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้ แสดงกรรมที่ตถาคตไม่ได้ประพฤติปฏิบัติมาว่า ตถาคตได้ประพฤติปฏิบัติมา แสดงกรรมที่ตถาคตได้ประพฤติปฏิบัติมาว่า ตถาคตไม่ได้ประพฤติปฏิบัติมา แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตได้บัญญัติไว้ แสดงสิ่งที่ตถาคตได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อมิใช่สุข มิใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก

แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมได้รับผลที่มิใช่บุญเป็นอันมาก และชื่อว่าทำให้พระสัทธรรมเสื่อมสูญไปด้วย

๓.๑๑ อธัมมวรรค

อธัมมวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยอธรรม คือสิ่งที่ไม่ใช่ธรรม ชื่อนี้ตั้งตาม

สาระสำคัญของพระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้ที่ว่า ภิกษุพวกที่แสดงอธรรมว่าเป็น

อธรรม ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก แก่เทวดา

และมนุษย์ทั้งหลาย

ในพระสูตรต่าง ๆ ทั้ง ๑๐ สูตร ของวรรคนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเพื่อ

ให้เห็นข้อแตกต่างกับภิกษุฝ่ายชั่วในทุติยปมาทาทิวรรคที่กล่าวมาแล้ว

๓.๑๒ อนาปัตติวรรค

อนาปัตติวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยอาบัติและอนาบัติ คำว่า อาบัติเป็น

ชื่อโทษของภิกษุและภิกษุณีที่เกิดจากการทำผิดพระวินัยสงฆ์ เช่น อาบัติปาราชิกเป็นอาบัติหนัก(ครุกาบัติ) ผู้ต้องอาบัตินี้ต้องสละสมณเพศ อาบัติปาจิตตีย์เป็น อาบัติเบา(ลหุกาบัติ) คำว่า อนาบัติ แปลว่า ไม่ใช่อาบัติ หรือไม่เป็นอาบัติ

ใจความสำคัญของวรรคนี้ เป็นข้อเปรียบเทียบระหว่างภิกษุ ๒ ฝ่าย คือ ภิกษุฝ่ายชั่วกับภิกษุฝ่ายดี คล้ายกับภิกษุ ๒ ฝ่ายในทุติยปมาทาทิวรรค และอธัมมวรรค

ที่กล่าวมาแล้ว เช่น ภิกษุฝ่ายชั่วเห็นอาบัติว่าอนาบัติ ตรงกันข้ามกับภิกษุฝ่ายดีที่

เห็นอาบัติว่าอาบัติ เห็นอนาบัติว่าอนาบัติ

๓.๑๓ เอกปุคคลวรรค

เอกปุคคลวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยบุคคลผู้เป็นเอก ชื่อนี้ตั้งตาม สาระสำคัญของพระสูตรทุกสูตรในวรรคนี้ เพราะทุกสูตรต่างนิยามว่า เอกบุคคล หรือบุคคล

ผู้เป็นเอกนั้นคือใคร เช่น ในพระสูตรที่ ๑-๑๐ มีใจความว่า บุคคลผู้เป็นเอก คือ

ผู้เกิดมาเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก เป็นบุคคลที่หาได้ยาก เป็นอัจฉริยะ เป็น

เอกในโลก การทำกาลกิริยา(การตาย)ของบุคคลผู้เป็นเอกเป็นเหตุให้ชาวโลกพลอยเดือดร้อน ในทางตรงกันข้าม การปรากฏของบุคคลผู้เป็นเอกนั้นเป็นดวงตา เป็น

แสงสว่าง เป็นอนุตตริยะของชาวโลก

ในพระสูตรที่ ๑๕-๑๗ ให้นิยามเอกบุคคลไว้ว่า ได้แก่ ผู้บรรลุโสดาปัตติผล

ผู้บรรลุสกทาคามิผล ผู้บรรลุอนาคามิผล ผู้บรรลุอรหัตตผล

ในพระสูตรที่ ๑๘ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ไม่ทรงเห็นเอกบุคคลอื่นใดที่สามารถเผยแผ่พระธรรมจักรได้ดีเหมือนพระสารีบุตรเถระ

๓.๑๔ เอตทัคควรรค

เอตทัคควรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยเอตทัคคะ คำว่า เอตทัคคะ หมายถึงตำแหน่งของผู้ได้รับการยกย่องจากพระผู้มีพระภาคว่าเป็นเลิศในทางใดทางหนึ่งเป็นพิเศษ เช่น เป็นรัตตัญญู เป็นผู้มีปัญญามาก เป็นผู้มีฤทธิ์มาก แบ่งออกเป็น ๗

หมวด ๘๐ สูตร หมวดที่ ๑-๔ ว่าด้วยเอตทัคคะฝ่ายภิกษุ หมวดที่ ๕ ว่าด้วย

เอตทัคคะฝ่ายภิกษุณี หมวดที่ ๖ ว่าด้วยเอตทัคคะฝ่ายอุบาสก หมวดที่ ๗

ว่าด้วยเอตทัคคะฝ่ายอุบาสิกา

๓.๑๕ อัฏฐานบาลี

อัฏฐานบาลี แปลว่า บาลีว่าด้วยความเป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้ ซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตรทุกสูตรในวรรคนี้ แบ่งออกเป็น ๓ หมวด ๒๘ สูตร คือ

หมวดที่ ๑ พระสูตร ๙ สูตรแรกว่าด้วยข้อเปรียบเทียบระหว่างผู้เป็นสัมมา- ทิฏฐิกับปุถุชน เช่น เป็นไปไม่ได้ที่ผู้เป็นสัมมาทิฏฐิจะถือว่า สังขารเป็นของเที่ยง เป็น

สุข เป็นตัวตน แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนจะถือเช่นนั้น พระสูตรที่ ๑๐ กล่าวถึงความ

เป็นไปไม่ได้ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์จะเสด็จอุบัติพร้อมกันในโลกธาตุเดียว

กัน แต่เป็นไปได้ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวจะเสด็จอุบัติในโลกธาตุเดียว

หมวดที่ ๒ ว่าด้วยความเป็นไปไม่ได้และเป็นไปได้ในทางกลับกัน เช่น เป็นไปไม่ได้ที่สตรีจะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นท้าวสักกเทวราช เป็นมาร เป็นพรหม แต่เป็นไปได้ที่บุรุษจะเป็นเช่นนั้น

หมวดที่ ๓ ว่าด้วยข้อเปรียบเทียบผลแห่งสุจริตกับผลแห่งทุจริต เช่น เป็นไปไม่ได้ที่สุจริตจะให้ผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ ให้ไปเกิดในทุคติ แต่เป็นไปได้ที่จะให้ผลที่น่าปรารถนา น่าพอใจ ให้ไปเกิดในสุคติ

๓.๑๖ เอกธัมมบาลี

เอกธัมมบาลี แปลว่า บาลีว่าด้วยธรรมอันเป็นเอก ซึ่งเป็นเอกธรรมอีกหมวดหนึ่งนอกจากที่กล่าวมาแล้วในวรรคแรก ๆ ๑๒ วรรค ในที่นี้แบ่งย่อยออกเป็น ๔ หมวด ๗๘ สูตร คือ

หมวดที่ ๑ มี ๑๐ สูตร ว่าด้วยเอกธรรมคืออนุสสติ ๑๐ คือ แต่ละสูตรกล่าวถึงอนุสสติ ๑ ข้อ เช่น ในพระสูตรที่ ๑ กล่าวถึงพุทธานุสสติว่าไม่ทรงเห็นธรรมอื่นใดแม้อย่างหนึ่งที่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายอย่างที่สุด เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับทุกข์ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพานเหมือนพุทธานุสสตินี้

หมวดที่ ๒ มี ๑๐ สูตร ว่าด้วยเอกธรรมฝ่ายอกุศลเปรียบเทียบกับเอกธรรมฝ่ายกุศล เช่น มิจฉาทิฏฐิเป็นเหตุเกิดเหตุเจริญของอกุศลธรรม และเป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นเกิดขึ้นไม่ได้ ที่เกิดแล้วทำให้เสื่อมไป ส่วนสัมมาทิฏฐิเป็นเหตุเกิดเหตุเจริญของกุศลธรรมและเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้นไม่ได้ ที่เกิดแล้วทำให้เสื่อมไป เหตุเกิดของมิจฉาทิฏฐิ ได้แก่ อโยนิโสมนสิการ ส่วนเหตุเกิดของสัมมาทิฏฐิ ได้แก่ โยนิโสมนสิการ

หมวดที่ ๓ มี ๑๔ สูตร ว่าด้วยเอกธรรมฝ่ายอกุศลเปรียบเทียบกับฝ่ายกุศล

ก็มี เช่น เอกบุคคลที่เกิดมาเพื่อไม่เกื้อกูล ไม่เป็นประโยชน์และสุขแก่คนหมู่มาก

แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ได้แก่ คนมิจฉาทิฏฐิ ส่วนเอกบุคคลที่เกิดมาเพื่อ

เกื้อกูล เพื่อประโยชน์และสุขแก่คนหมู่มาก แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ได้แก่ คนสัมมาทิฏฐิ

ว่าด้วยเอกธรรมฝ่ายอกุศลเปรียบเทียบกับสิ่งปฏิกูล มีกลิ่นเหม็นก็มี เช่น เปรียบภพเหมือนคูถ เหมือนมูตร เหมือนน้ำลาย

หมวดที่ ๔ มี ๔๔ สูตร ว่าด้วยชัมพุทีปเปยยาล คือ เปรียบเทียบในเรื่องจำนวนน้อยจำนวนมากของเอกธรรมกับสถานที่ในชมพูทวีป เช่น เปรียบเทียบว่า

สัตว์ที่เกิดบนบกมีจำนวนน้อยกว่าสัตว์ที่เกิดในน้ำ เหมือนในชมพูทวีป สถานที่ที่น่ารื่นรมย์ เช่น สวน ป่า สระโบกขรณี มีจำนวนน้อยกว่าที่ไม่น่ารื่นรมย์ เช่น

ที่ดอน ที่ลุ่ม ที่มีน้ำหลาก ที่เป็นเขาสูงชัน ที่ขรุขระ

ข้อเปรียบเทียบข้างต้นอยู่ในพระสูตรที่ ๑ ซึ่งท่านเรียงไว้เต็มทั้งส่วนที่เป็น อุปมาและอุปไมย แต่ในพระสูตรต่อ ๆ ไป ท่านละข้อความอุปมาคือสถานที่น่ารื่นรมย์ในชมพูทวีปไว้ให้ผู้อ่านเติมเอง เช่น ในพระสูตรที่ ๒ มีแต่ข้อความอุปไมยว่า

สัตว์ที่กลับมาเกิดในหมู่มนุษย์มีจำนวนน้อยกว่าสัตว์ที่ไปเกิดในที่อื่น นอกจาก

หมู่มนุษย์ (ซึ่งจะต้องเติมว่า) เหมือนในชมพูทวีปมีสถานที่ที่น่ารื่นรมย์ เช่น สวน

ป่า สระโบกขรณี มีจำนวนน้อยกว่าสถานที่ที่ไม่น่ารื่นรมย์ เช่น ที่ดอน ที่ลุ่ม ที่มี

น้ำหลาก ที่เป็นเขาสูงชัน ที่ขรุขระ

๓.๑๗ ปสาทกรธัมมวรรค

ปสาทกรธัมมวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยธรรมที่ทำให้เกิดความเลื่อมใส

หมายถึงเอกธรรมที่เป็นลาภของภิกษุ มี ๑๖ อย่าง ทรงแสดงไว้ ๑๖ สูตร

๓.๑๘ อปรอัจฉราสังฆาตวรรค

อปรอัจฉราสังฆาตวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยผลแห่งจิตชั่วลัดนิ้วมือเดียวอีกหมวดหนึ่ง หมายถึงผลแห่งการเจริญฌานสมาธิเป็นต้น (มีองค์ธรรม ๑๐๑ อย่าง) และการปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่ง ๆ แม้ชั่วลัดนิ้วมือครั้งเดียว ก็ชื่อว่าเป็นผู้อยู่ไม่ห่างจากฌาน ทำตามคำสอนของศาสดา ปฏิบัติตามโอวาท ฉันอาหารของชาวบ้าน

อย่างไม่เสียเปล่า เช่น ถ้าภิกษุเจริญปฐมฌานเพียงชั่วลัดนิ้วมือเดียว ก็ชื่อว่า เป็นผู้อยู่ไม่ห่างจากฌาน ทำตามคำสอนของศาสดา ปฏิบัติตามโอวาท ฉันอาหารของ

ชาวบ้านอย่างไม่เสียเปล่า

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเอกธรรม ๑๐๑ อย่าง เป็น ๑๘๑ สูตร คือ ฌาน

๔ (สูตรที่ ๑–๔), พรหมวิหารธรรม ๔ (สูตรที่ ๕–๘), สติปัฏฐาน ๔ (สูตรที่ ๙–

๑๒), สัมมัปปธาน ๔ (สูตรที่ ๑๓–๑๖), อิทธิบาท ๔ (สูตรที่ ๑๗–๒๐), อินทรีย์

๕ (สูตรที่ ๒๑–๒๕), พละ ๕ (สูตรที่ ๒๖–๓๐), โพชฌงค์ ๗ (สูตรที่ ๓๑–๓๗),

อริยมรรคมีองค์ ๘ (สูตรที่ ๓๘–๔๕), อภิภายตนะ ๘ (สูตรที่ ๔๖–๕๓), วิโมกข์

๘ (สูตรที่ ๕๔–๖๑), กสิณ ๑๐ (สูตรที่ ๖๒–๗๑), สัญญา ๑๐ (สูตรที่ ๗๒–๘๑),

สัญญา ๑๐ (อีกหมวดหนึ่ง, สูตรที่ ๘๒–๙๑), อนุสสติ ๑๐ (สูตรที่ ๙๒–๑๐๑),

ในพระสูตรที่ ๑๐๒–๑๑๑ ทรงแสดงอินทรีย์ ๕ และพละ ๕ แต่ละข้อคู่กับ

ปฐมฌาน เช่น เจริญสัทธินทรีย์ที่สหรคตด้วยปฐมฌาน... (รวม ๕ สูตร) เจริญสัทธาพละที่สหรคตด้วยปฐมฌาน... (รวม ๕ สูตร)

ในพระสูตรที่ ๑๑๒-๑๔๑ ทรงแสดงอินทรีย์ ๕ และพละ ๕ คู่กับทุติยฌาน

ตติยฌาน และจตุตถฌานตามลำดับเหมือนปฐมฌาน (รวม ๓๐ สูตร)

ในพระสูตรที่ ๑๔๒-๑๕๑ ทรงแสดงอินทรีย์ ๕ และพละ ๕ แต่ละข้อคู่กับเมตตา เช่น เจริญสัทธินทรีย์ที่สหรคตด้วยเมตตา... (รวม ๕ สูตร) เจริญสัทธาพละที่สหรคตด้วยเมตตา... (รวม ๕ สูตร)

ในพระสูตรที่ ๑๕๒-๑๘๑ ทรงแสดงอินทรีย์ ๕ และพละ ๕ แต่ละข้อคู่กับ

กรุณา มุทิตา และอุเบกขาตามลำดับเหมือนเมตตา (รวม ๓๐ สูตร)

๓.๑๙ กายคตาสติวรรค

กายคตาสติวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยผลแห่งการเจริญกายคตาสติ คำว่า กายคตาสติ แปลว่า สติที่เป็นไปในกาย หรือสติพิจารณาให้เห็นตามสภาพที่เป็นจริงว่ามีส่วนประกอบซึ่งล้วนไม่สะอาด ไม่งาม น่ารังเกียจ ทำให้รู้เท่าทัน ไม่หลงใหลมัวเมาในรูปกายของตน พระผู้มีพระภาคตรัสว่า กายคตาสติเป็นธรรมที่เป็นเอก

เมื่อภิกษุใดเจริญทำให้มากแล้ว จะได้รับผลถึง ๓๗ ประการ (ตรัสไว้ ๓๗ สูตร)

เช่น ทำให้วิชชา ๘ ไหลเข้าสู่จิตเหมือนน้ำในแม่น้ำน้อยไหลไปสู่มหาสมุทรฉะนั้น (พระสูตรที่ ๑ ของวรรคนี้)

๓.๒๐ อมตวรรค

อมตวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยอมตธรรม หมายถึงธรรมที่ไม่ตาย ในที่นี้ หมายถึงผลแห่งการเจริญกายคตาสติอีกนัยหนึ่ง มี ๑๒ ประการ (ตรัสไว้ ๑๒ สูตร)

เช่น ที่ตรัสเปรียบเทียบให้เห็นชัดว่า ผู้ไม่เจริญกายคตาสติย่อมไม่บรรลุอมตธรรม ส่วนผู้เจริญย่อมบรรลุอมตธรรม ผู้เสื่อมจากกายคตาสติชื่อว่าเสื่อมจากอมตธรรม ผู้เบื่อหน่ายกายคตาสติชื่อว่าเบื่อหน่ายอมตธรรม เป็นต้น

เมื่อกล่าวโดยสรุปใจความสำคัญของเอกกนิบาตทั้ง ๒๐ วรรคดังกล่าวมา อาจย่อลงเป็น ๕ หมวดได้ ดังนี้

๑. หมวดเอกธรรม ว่าด้วยธรรมอันเป็นเอก คือ มีลักษณะเด่นเฉพาะตัว ได้แก่ หัวข้อธรรมต่างๆที่ปรากฏอยู่ในรูปาทิวรรค นีวรณปหานวรรค อกัมมนิยวรรค

อทันตวรรค ปณิหิตอัจฉวรรค อัจฉราสังฆาตวรรค วีริยารัมภาทิวรรค กัลยาณ□

มิตตาทิวรรค ปมาทาทิวรรค ทุติยปมาทาทิวรรค อธัมมวรรค อนาปัตติวรรค

และเอกธัมมบาลีซึ่งแบ่งย่อยเป็น ๔ วรรค

๒. หมวดเอกบุคคล ว่าด้วยบุคคลผู้เป็นเอก ดังปรากฏอยู่ในเอกปุคคลวรรค

๓. หมวดเอตทัคคะ ว่าด้วยบุคคลผู้ยอดเยี่ยมในทางใดทางหนึ่ง ดังปรากฏอยู่ในเอตทัคควรรคซึ่งแบ่งออกเป็น ๗ วรรค

๔. หมวดอัฏฐานะ ว่าด้วยความเป็นไปได้และความเป็นไปไม่ได้ ดังปรากฏอยู่ในอัฏฐานบาลี หรืออัฏฐานวรรคซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ วรรค

๕. หมวดปสาทกรธรรม ว่าด้วยธรรมที่ทำให้เกิดความเลื่อมใส ดังปรากฏอยู่ในปสาทกรธัมมวรรค อปรอัจฉราสังฆาตวรรค กายคตาสติวรรค และอมตวรรค

ทุกนิบาต

๑. จำนวนวรรคและพระสูตรในทุกนิบาต

ทุกนิบาต คือ หมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน ๒ ข้อ มีทั้งหมด ๗๕๐ สูตร แบ่งเป็นปัณณาสก์ จำนวน ๓ ปัณณาสก์ แต่ละปัณณาสก์มีวรรคและพระสูตรจำนวนต่างกัน คือ ปฐมปัณณาสก์มี ๕ วรรคและ ๕๒ สูตร

ทุติยปัณณาสก์มี ๕ วรรคและ ๖๖ สูตร ตติยปัณณาสก์มี ๕ วรรคและ ๖๒

สูตร รวมวรรคทั้งหมดเป็น ๑๕ วรรค และจัดเป็นหัวข้อเปยยาล ๔ ข้อ มี ๕๗๐

สูตร ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ปฐมปัณณาสก์ มี ๕ วรรค

๑. กัมมกรณวรรคมี ๑๐ สูตร ๒. อธิกรณวรรค มี ๑๑ สูตร

๓. พาลวรรค มี ๑๑ สูตร ๔. สมจิตตวรรค มี ๑๐ สูตร

๕. ปริสวรรค มี ๑๐ สูตร

ทุติยปัณณาสก์ มี ๕ วรรค

๑. ปุคคลวรรค มี ๑๒ สูตร ๒. สุขวรรค มี ๑๓ สูตร

๓. สนิมิตตวรรค มี ๑๐ สูตร ๔. ธัมมวรรค มี ๑๑ สูตร

๕. พาลวรรค มี ๒๐ สูตร

ตติยปัณณาสก์ มี ๕ วรรค

๑. อาสาทุปปชหวรรค มี ๑๒ สูตร ๒. อายาจนวรรค มี ๑๑ สูตร

๓. ทานวรรค มี ๑๐ สูตร ๔. สันถารวรรค มี ๑๒ สูตร

๕. สมาปัตติวรรค มี ๑๗ สูตร

เปยยาล มี ๔ ข้อ

๑. โกธเปยยาล มี ๕๐ สูตร ๒. อกุสลเปยยาล มี ๕๐ สูตร

๓. วินยเปยยาล มี ๓๐๐ สูตร ๔. ราคเปยยาล มี ๑๗๐ สูตร

๒. ชื่อและที่มาของพระสูตรในทุกนิบาต

ในทุกนิบาต พระสูตรที่มีชื่อปรากฏในบาลีมีเพียง ๑๐ สูตร อยู่ในกัมมกรณ–วรรค ซึ่งเป็นวรรคแรกของปฐมปัณณาสก์ แต่มีที่มาคือนิทานวจนะเพียง ๓ สูตร

ได้แก่ วัชชสูตรในกัมมกรณวรรค พระสูตรที่ ๕ และพระสูตรที่ ๖ ในสมจิตตวรรค ปฐมปัณณาสก์ ในพระสูตรส่วนมาก บอกไว้แต่เพียงบุคคลที่ทรงปรารภ เช่น ใน

พระสูตรที่ ๖ ที่ ๗ และที่ ๘ ในอธิกรณวรรค และพระสูตรที่ ๓ และที่ ๔ ใน

สมจิตตวรรค

๓. ความหมายและใจความสำคัญของแต่ละวรรคในทุกนิบาต

๓.๑ ปฐมปัณณาสก์

๓.๑.๑ กัมมกรณวรรค

กัมมกรณวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยวิธีการลงโทษ ซึ่งเป็นสาระสำคัญของ

วัชชสูตร คือ พระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้ ชื่อนี้จึงตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรนี้เอง

ในกัมมกรณวรรคมี ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีใจความสำคัญ ดังนี้

๑. วัชชสูตร ว่าด้วยโทษ ๒ อย่าง คือ โทษในภพนี้และโทษในภพหน้า โทษ

ในภพนี้ ได้แก่ โทษตามพระราชอาญาหรือกฎหมายบ้านเมืองที่บัญญัติไว้สำหรับลงโทษแก่ผู้ทำผิด ผู้ประพฤติชั่วต่าง ๆ เพื่อให้เกรงกลัว ไม่ทำชั่วต่อไป โทษในภพนี้ที่ปรากฏในพระสูตรนี้ เป็นโทษทางกายมีการเฆี่ยนตี ตัดมือ ตัดเท้า จองจำ เป็นต้น

ส่วนโทษในภพหน้า ได้แก่ โทษที่เกิดจากผลแห่งกรรมชั่ว เช่น ผู้ประพฤติ

กายทุจริต เมื่อตายไปจะไปเกิดในทุคติมีนรกเป็นต้น เขาถูกลงโทษนานาประการตามกฎแห่งกรรมในทุคตินั้น ๆ

๒. ปธานสูตร ว่าด้วยความเพียรที่เกิดได้ยาก ๒ ประการ คือ ความเพียร ของคฤหัสถ์และความเพียรของบรรพชิต

๓. ตปนียสูตร ว่าด้วยธรรมที่เป็นเหตุแห่งความเดือดร้อน หมายถึงการทำทุจริต ๓ และการไม่ทำสุจริต ๓ แต่แยกกล่าวเป็นคู่ ๆ ได้ ๓ คู่

๔. อตปนียสูตร ว่าด้วยธรรมที่ไม่เป็นเหตุแห่งความเดือดร้อน หมายถึงการทำสุจริต ๓ และการไม่ทำทุจริต ๓ แต่แยกกล่าวเป็นคู่ ๆ ได้ ๓ คู่ เช่นเดียวกับ

ตปนียสูตร

๕. อุปัญญาตสูตร ว่าด้วยธรรมที่เป็นเหตุให้ทรงรู้สัพพัญญุตญาณ ๒ ประการ คือ ความไม่สันโดษเพียงแค่การบำเพ็ญกุศลธรรมทั้งหลายและความไม่ท้อถอยในการบำเพ็ญเพียร

๖. สัญโญชนสูตร ว่าด้วยกิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์ ๒ ประการ

๗. กัณหสูตร ว่าด้วยธรรมฝ่ายดำ หมายถึงอหิริกะและอโนตตัปปะ

๘. สุกกสูตร ว่าด้วยธรรมฝ่ายขาว หมายถึงหิริและโอตตัปปะ

๙. จริยสูตร ว่าด้วยจริยธรรม คือ ธรรมคุ้มครองโลก ๒ ประการ ได้แก่ หิริ

และโอตัปปะ

๑๐. วัสสูปนายิกสูตร ว่าด้วยการเข้าพรรษาของภิกษุ มี ๒ อย่าง คือ การเข้าพรรษาต้น เริ่มตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑

ครบ ๓ เดือน และการเข้าพรรษาหลัง เริ่มตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๙ ถึง

ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒

๓.๑.๒ อธิกรณวรรค

อธิกรณวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยอธิกรณ์ หมายถึงอาปัตตาธิกรณ์ ซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตรที่ ๕ ในวรรคนี้ ชื่อนี้จึงตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรนี้

ในอธิกรณวรรค มี ๑๑ สูตร ล้วนไม่มีชื่อปรากฏในบาลีและอรรถกถาแต่

ละสูตรมีใจความสำคัญดังนี้

พระสูตรที่ ๑ ว่าด้วยพละ ๒ คือ (๑) ปฏิสังขานพละ การพิจารณาเห็นประจักษ์ว่า ทุจริต ๓ ให้ผลชั่วทั้งในโลกนี้และโลกหน้า แล้วละทุจริตเหล่านั้น ประพฤติแต่สุจริต (๒) ภาวนาพละ การละอกุศลมูล ๓ อย่าง

พระสูตรที่ ๒ ว่าด้วยพละ ๒ เหมือนพระสูตรที่ ๑ ต่างแต่ขยายความ

ภาวนาพละว่า ได้แก่ โพชฌงค์ ๗

พระสูตรที่ ๓ ว่าด้วยพละ ๒ เหมือน ๒ สูตรแรก ต่างแต่ขยายความ

ภาวนาพละว่า ได้แก่ ฌาน ๔

พระสูตรที่ ๔ ว่าด้วยพระธรรมเทศนาของพระตถาคต ๒ แบบ คือ แบบ

ย่อและแบบพิสดาร

พระสูตรที่ ๕ ว่าด้วยอาปัตตาธิกรณ์ที่ยืดเยื้อและไม่ยืดเยื้อ กล่าวคือ ถ้าภิกษุ ผู้ต้องอาบัติและภิกษุผู้เป็นโจทก์ต่างพิจารณาตัวเองแล้วรับว่าตนต้องอาบัติที่โจทจริง ภิกษุผู้เป็นโจทก์ก็ได้พิจารณาเห็นโดยแน่แท้ว่าผู้ต้องอธิกรณ์

ได้ทำผิดพระวินัยจริง แล้วร่วมกันระงับอธิกรณ์ อธิกรณ์นั้นจะไม่ยืดเยื้อ ไม่รุนแรง ไม่ร้ายแรง ซึ่งเป็นเหตุให้อยู่ด้วยกันโดยความผาสุก แต่ถ้าภิกษุผู้ต้องอาบัติและภิกษุผู้เป็นโจทก์ไม่พิจารณา ตนอย่างนั้น อธิกรณ์นั้นก็จะยืดเยื้อรุนแรง ร้ายแรง ซึ่งเป็นเหตุให้อยู่ด้วยกันไม่ผาสุก

พระสูตรที่ ๖ ว่าด้วยเหตุให้ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต และนรก และเหตุให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ได้แก่ การประพฤติไม่ชอบธรรม และการประพฤติ

ชอบธรรม

พระสูตรที่ ๗ ว่าด้วยเหตุให้ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต และนรก และ

เหตุให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์อีกนัยหนึ่ง แต่หมายถึงการประพฤติทุจริต ๓ และ

การไม่ประพฤติทุจริต ๓

พระสูตรที่ ๘ ว่าด้วยโทษแห่งทุจริตและคุณแห่งสุจริต โทษแห่งทุจริตมี ๕

ประการ คือ (๑) ตนตำหนิตนเองได้ (๒) วิญญูชนใคร่ครวญแล้วตำหนิได้ (๓) ชื่อ

เสียงที่ไม่ดีกระฉ่อนไป (๔) หลงสติตาย (๕) หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ส่วนคุณแห่งสุจริตมี ๕ ประการ ซึ่งตรงกันข้ามกับโทษแห่งทุจริต ๕ ประการข้างต้น

พระสูตรที่ ๙ ว่าด้วยเหตุที่ทรงสอนให้ละอกุศล เพราะอกุศลเป็นสิ่งที่ละได้จริง และเหตุที่ทรงให้บำเพ็ญกุศล เพราะกุศลเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดขึ้นได้จริง

พระสูตรที่ ๑๐ ว่าด้วยเหตุให้พระสัทธรรมเลอะเลือนอันตรธานไป ๒ ประการ คือ บทพยัญชนะที่สืบทอดกันมาไม่ดีและอรรถที่สืบทอดขยายความไม่ดี

พระสูตรที่ ๑๑ ว่าด้วยเหตุให้พระสัทธรรมดำรงมั่นคง ๒ ประการ ที่ตรงกันข้ามกับเหตุให้พระสัทธรรมเลอะเลือนอันตรานไปดังกล่าวในพระสูตรที่ ๑๐

๓.๑.๓ พาลวรรค

พาลวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยคนพาลและบัณฑิต ซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้ ชื่อนี้จึงตั้งขึ้นตามสาระสำคัญของพระสูตรนี้เอง

ในพาลวรรค มีพระสูตร ๑๑ สูตร ล้วนไม่มีชื่อ มีใจความสำคัญ ดังนี้

พระสูตรที่ ๑ ว่าด้วยคนพาล ๒ จำพวก และบัณฑิต ๒ จำพวก คนพาล ๒ จำพวก ได้แก่ คนที่ไม่เห็นโทษ(ของตนเอง)ว่าเป็นโทษและคนที่ไม่ยอมรับเมื่อผู้อื่นชี้โทษ ส่วนบัณฑิต ๒ จำพวก ได้แก่ คนที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับคนพาล

พระสูตรที่ ๒–๕ ว่าด้วยคนกล่าวตู่และคนที่ไม่กล่าวตู่พระตถาคต คนที่กล่าว

ตู่พระตถาคต ๓ นัย นัยละ ๒ จำพวก คือ

นัยที่ ๑ ได้แก่ คนเจ้าโทสะมีใจโหดร้าย และคนที่เชื่อถือผิด ๆ

นัยที่ ๒ ได้แก่ คนที่แสดงสิ่งที่พระตถาคตมิได้ภาษิตไว้ว่าพระตถาคตภาษิตไว้ และคนที่แสดงสิ่งที่พระตถาคตภาษิตไว้ว่าพระตถาคตมิได้ภาษิตไว้

นัยที่ ๓ ได้แก่ คนที่แสดงสุตตันตะ(พระสูตร)ที่ควรขยายความว่าเป็นสุตตันตะที่ขยายความแล้ว และคนที่แสดงสุตตันตะที่ขยายความแล้วว่าเป็นสุตตันตะที่ควรขยายความ

ส่วนคนไม่กล่าวตู่พระตถาคต มี ๒ นัย นัยละ ๒ จำพวก ได้แก่ คนที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับนัยที่ ๒ และที่ ๓

พระสูตรที่ ๖–๙ ว่าด้วยคติ ๒ อย่าง แต่มีนัยต่างกัน พระสูตรที่ ๖ ว่าด้วยคติของผู้ทำกรรมชั่ว คือ นรกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน และคติของผู้ทำกรรมดี

คือ เทวดาหรือมนุษย์ พระสูตรที่ ๗ ว่าด้วยคติของผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ คือ นรก

หรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน

พระสูตรที่ ๘ ว่าด้วยคติของผู้เป็นสัมมาทิฏฐิ คือ เทวดาหรือมนุษย์ พระ

สูตรที่ ๙ ว่าด้วยสถานที่รองรับคนทุศีล คือ นรกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน และ

สถานที่รองรับคนมีศีล คือ เทวดาหรือมนุษย์

พระสูตรที่ ๑๐ ว่าด้วยอำนาจประโยชน์ของการอยู่ในเสนาสนะอันสงัด ๒

ประการ คือ ตนเองอยู่เป็นสุขในปัจจุบันและช่วยอนุเคราะห์คนรุ่นหลัง

พระสูตรที่ ๑๑ ว่าด้วยธรรมฝ่ายวิชชา ๒ ประการ คือ สมถะและวิปัสสนา

สมถะทำให้จิตเจริญ จิตเจริญทำให้ละราคะได้ ละราคะได้ทำให้หลุดพ้นที่ชื่อว่า

เจโตวิมุตติ ส่วนวิปัสสนาทำให้ปัญญาเจริญ ปัญญาเจริญทำให้ละอวิชชาได้ ละ

อวิชชาได้ทำให้หลุดพ้นที่ชื่อว่าปัญญาวิมุตติ

๓.๑.๔ สมจิตตวรรค

สมจิตตวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยเทวดาผู้พร้อมใจกัน หมายถึงเทวดาพวกหนึ่งพร้อมใจกันไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเพื่อกราบทูลให้เสด็จไปหาท่านพระสารีบุตรเถระ ที่ตนเคารพนับถือ ซึ่งกล่าวไว้ในพระสูตรที่ ๕ ของวรรคนี้ ชื่อนี้ตั้งขึ้นตามเรื่องราว

ในพระสูตรนี้

ในสมจิตตวรรค มีพระสูตร ๑๐ สูตร ล้วนไม่มีชื่อปรากฏในบาลี มีใจความสำคัญของแต่ละสูตร ดังนี้

พระสูตรที่ ๑ ว่าด้วยภูมิของอสัตบุรุษและภูมิของสัตบุรุษ

พระสูตรที่ ๒ ว่าด้วยการตอบแทนคุณท่านที่ทำได้ยาก คือ การตอบแทนคุณมารดาและบิดา

พระสูตรที่ ๓ ว่าด้วยกิริยวาทะและอกิริยวาทะตามทรรศนะของพระพุทธเจ้า

คือ พระองค์ทรงเป็นกิริยวาที เพราะทรงถือว่า ควรทำกายสุริต วจีสุจริตและมโน□สุจริต และทรงเป็นอกิริยวาที เพราะทรงถือว่า ไม่ควรทำกายทุจริต วจีทุจริตและมโนทุจริต

พระสูตรที่ ๔ ว่าด้วยทักขิไณยบุคคล ๒ จำพวก คือ พระเสขะและพระอเสขะ

พระสูตร ๕ ว่าด้วยธรรมเทศนาของท่านพระสารีบุตร เรื่องผู้มีสังโยชน์ ๒

จำพวก คือ ผู้มีสังโยชน์ภายในและผู้มีสังโยชน์ภายนอก

ผู้มีสังโยชน์ภายใน ได้แก่ ผู้มีศีลสมบูรณ์ เมื่อตายแล้ว จะไปเกิดในหมู่เทพพวกใดพวกหนึ่งและจะกลับมาเกิดในโลกนี้อีก ส่วนผู้มีสังโยชน์ภายนอก มี ๒

จำพวก ได้แก่ ผู้มีศีลสมบูรณ์ เข้าสู่เจโตวิมุตติ เมื่อตายแล้ว จะไปเกิดในหมู่เทพพวกใดพวกหนึ่งแล้วไม่กลับมาสู่โลกนี้อีก และผู้มีศีลสมบูรณ์ ปฏิบัติเพื่อดับกาม ดับภพ เพื่อสิ้นตัณหา สิ้นโลภะ เมื่อตายแล้ว จะไปเกิดในหมู่เทพพวกใดพวกหนึ่ง ไม่กลับมาสู่โลกนี้อีก

เทพพวกหนึ่งได้ฟังพระธรรมเทศนานี้แล้วเกิดความเลื่อมใส ได้พร้อมใจกันไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ กราบทูลให้เสด็จไปหาท่านพระสารีบุตรเถระ พระ

ผู้มีพระภาคก็ได้เสด็จไปในทันที

พระสูตรที่ ๖ ว่าด้วยเหตุแห่งการวิวาท กล่าวคือ อารามทัณฑพราหมณ์ถามปัญหากับท่านพระมหากัจจายนเถระว่า เพราะเหตุไร กษัตริย์จึงทะเลาะกับกษัตริย์ พราหมณ์จึงทะเลาะกับพราหมณ์ คหบดีจึงทะเลาะกับคหบดี พระเถระตอบว่า เพราะความยึดติดในกามราคะ(ความกำหนัดในกามคุณ ๕)

พราหมณ์ถามว่า เพราะเหตุไร สมณะจึงทะเลาะกับสมณะ พระเถระตอบว่า เพราะยึดติดในทิฏฐิราคะ(ความใคร่ในทิฏฐิหรือลัทธิต่างๆ)

พราหมณ์ถามว่า มีผู้ไม่ยึดติดในกามราคะและทิฏฐิราคะหรือไม่ พระเถระตอบว่า มี คือ พระผู้มีพระภาค ซึ่งขณะนั้นกำลังประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี

พระสูตรที่ ๗ ว่าด้วยภูมิของคนแก่และภูมิของคนหนุ่ม กล่าวคือ ท่านพระมหากัจจายนเถระอธิบายให้กัณฑรายนพราหมณ์ฟังว่า ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า คนแก่ที่มีอายุ ๘๐ ปี ๙๐ ปี หรือ ๑๐๐ ปี แต่ถ้ายังบริโภคกามอยู่ ก็ชื่อว่ายังเป็น

เด็ก ไม่ใช่ผู้ใหญ่ ส่วนคนหนุ่มที่ไม่บริโภคกาม แม้จะยังเป็นเด็กหรือยังหนุ่มแน่น

ก็ชื่อว่าผู้ใหญ่

พระสูตรที่ ๘ ว่าด้วยสมัย ๒ สมัย เปรียบเทียบกัน กล่าวคือ สมัยที่พวกภิกษุทุศีลมีกำลังมาก ฝ่ายภิกษุผู้มีศีลจะอ่อนกำลังซึ่งเป็นเหตุให้ภิกษุผู้มีศีลเดือด

ร้อน เหมือนกับสมัยที่พวกโจรผู้ร้ายมีกำลังมาก ฝ่ายพระราชาผู้ปกครองบ้านเมืองจะอ่อนกำลัง ทำให้ประชาชนเดือดร้อน ไม่กล้าไปมาค้าขายติดต่อกัน

พระสูตรที่ ๙ ว่าด้วยการปฏิบัติที่ทรงสรรเสริญและที่ไม่ทรงสรรเสริญ ได้แก่ การปฏิบัติถูกและการปฏิบัติผิดตามลำดับ

พระสูตรที่ ๑๐ ว่าด้วยผู้ทำให้พระสัทธรรมเสื่อม ได้แก่ ผู้คัดค้านอรรถและธรรมโดยอ้างพระสูตรที่ตนเรียนมาไม่ถูกต้อง และผู้ทำให้พระสัทธรรมเจริญ ได้แก่ ผู้ถือตามอรรถและธรรมโดยอ้างพระสูตรที่ตนเล่าเรียนมาดี

๓.๑.๕ ปริสวรรค

ปริสวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยบริษัท ๒ มี ๑๐ นัย ทรงแสดงไว้ในพระ

สูตร ๑๐ สูตรของวรรคนี้ ชื่อวรรคนี้จึงคลุมเนื้อหาสาระของทุกสูตร

ในวรรคนี้ มีชื่อพระสูตรทั้ง ๑๐ สูตร อยู่ในตัสสุททานะ ตอนรวมพระสูตรใน

วรรค ดังนี้

๑. อุตตานสูตร ว่าด้วยบริษัทนัยที่ ๑ คือ บริษัทตื้น(อุตตานะ)และบริษัทลึก

๒. วัคคสูตร ว่าด้วยบริษัทนัยที่ ๒ คือ บริษัทที่แตกแยกและบริษัทที่สามัคคี

กัน(วัคคะ)

๓. อัคควตีสูตร ว่าด้วยบริษัทนัยที่ ๓ คือ บริษัทที่ไม่มีหัวหน้ายอดเยี่ยม

และบริษัทที่มีหัวหน้ายอดเยี่ยม(อัคควตี)

๔. อริยสูตร ว่าด้วยบริษัทนัยที่ ๔ คือ บริษัทที่ไม่เป็นอริยะ(ผู้ประเสริฐ)

และบริษัทที่เป็นอริยะ

๕. กสฏสูตร ว่าด้วยบริษัทนัยที่ ๕ คือ บริษัทหยากเยื่อ(กสฏะ)และบริษัทใสสะอาด

๖. อุกกาจิตสูตร ว่าด้วยบริษัทนัยที่ ๖ คือ บริษัทที่ดื้อด้าน ไม่ไต่ถาม ไม่ได้รับการแนะนำ และบริษัทที่ไม่ดื้อด้าน ชอบไต่ถาม ได้รับการแนะนำจึงเป็นผู้มี

ปัญญาสว่าง(อุกกาจิตะ)

๗. อามิสสูตร ว่าด้วยบริษัทนัยที่ ๗ คือ บริษัทที่หนักในอามิส ไม่หนักในพระสัทธรรม และบริษัทที่หนักในพระสัทธรรม ไม่หนักในอามิส

๘. วิสมสูตร ว่าด้วยบริษัทนัยที่ ๘ คือ บริษัทที่ไม่เรียบร้อย(วิสมะ)และ

บริษัทที่เรียบร้อย

๙. อธัมมสูตร ว่าด้วยบริษัทนัยที่ ๙ คือ บริษัทที่ไม่เป็นธรรมและบริษัทที่เป็นธรรม

๑๐. ธัมมิยสูตร ว่าด้วยบริษัทนัยที่ ๑๐ คือ บริษัทที่เป็นอธรรมวาทีและ

บริษัทที่เป็นธรรมวาที

๓.๒ ทุติยปัณณาสก์

๓.๒.๑ ปุคคลวรรค

ปุคคลวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยบุคคล ๒ จำพวกซึ่งเป็นสาระสำคัญของ

พระสูตรทั้งหลายในวรรคนี้ ชื่อนี้จึงตั้งขึ้นตามสาระสำคัญของพระสูตรเหล่านี้

ในปุคคลวรรคนี้ มีพระสูตร ๑๒ สูตร ล้วนไม่มีชื่อปรากฏ มีใจความสำคัญ

ดังนี้

พระสูตรที่ ๑ ว่าด้วยบุคคล ๒ จำพวกที่เกิดมาเพื่อเกื้อกูล เพื่อประโยชน์แก่คน หมู่มาก แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ได้แก่ พระพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิ

พระสูตรที่ ๒ ว่าด้วยบุคคล ๒ จำพวกผู้เกิดมาเป็นอัจฉริยบุคคล ได้แก่ พระพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิ

พระสูตรที่ ๓ ว่าด้วยการตายของบุคคล ๒ จำพวกที่เป็นเหตุให้คนจำนวนมาก พลอยเดือดร้อนตาม ได้แก่ พระพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิ

พระสูตรที่ ๔ ว่าด้วยถูปารหบุคคล คือ ผู้ที่ควรสร้างสถูปบรรจุอัฐิเก็บไว้บูชา

๒ จำพวก ได้แก่ พระพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิ

พระสูตรที่ ๕ ว่าด้วยพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้า

พระสูตรที่ ๖–๘ ว่าด้วยสัตว์วิเศษที่เมื่อฟ้าผ่า ไม่สะดุ้ง มี ๓ นัย คือ

นัยที่ ๑ ได้แก่ พระภิกษุขีณาสพและช้างอาชาไนย

นัยที่ ๒ ได้แก่ พระภิกษุขีณาสพและม้าอาชาไนย

นัยที่ ๓ ได้แก่ พระภิกษุขีณาสพและพญาราชสีห์

พระสูตรที่ ๙ ว่าด้วยเหตุผลที่กินนรไม่พูดภาษาคน ๒ ประการ คือ

เพราะไม่พูดเท็จและไม่กล่าวตู่ผู้อื่น

พระสูตรที่ ๑๐ ว่าด้วยสิ่งที่สตรีไม่อิ่ม ๒ ประการ คือ การเสพเมถุนธรรม

และการคลอดบุตร

พระสูตรที่ ๑๑ ว่าด้วยการอยู่ร่วมกัน ๒ แบบ คือ แบบของอสัตบุรุษและ

แบบของสัตบุรุษ การอยู่ร่วมกันของอสัตบุรุษเป็นการอยู่ร่วมแบบต่างคนต่างอยู่

ไม่ว่ากล่าวตักเตือนกัน และไม่ยอมให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนตน ส่วนการอยู่ร่วมกันของสัตบุรุษมีนัยตรงกันข้าม

พระสูตรที่ ๑๒ ว่าด้วยเหตุที่ทำให้อธิกรณ์ยืดเยื้อ รุนแรง ร้ายแรง และไม่

ยืดเยื้อ ไม่รุนแรง ไม่ร้ายแรง คล้ายกับอธิกรณวรรคในปฐมปัณณาสก์ แต่อธิกรณ์

ในที่นี้หมายถึงวิวาทาธิกรณ์

เหตุที่ทำให้วิวาทาธิกรณ์ยืดเยื้อ รุนแรง ร้ายแรง ได้แก่ คู่กรณีทั้ง ๒ ฝ่ายต่างใช้วาจาโต้ตอบกันไปมา มีความแข่งดีด้วยทิฏฐิ มีความอาฆาตมาดร้ายกัน มีความโกรธ ไม่ชอบใจต่อกัน ส่วนเหตุที่ทำให้วิวาทาธิกรณ์ไม่ยืดเยื้อ ไม่รุนแรง ไม่ร้ายแรง มีนัยตรงกันข้าม

๓.๒.๒ สุขวรรค

สุขวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยความสุข ๒ อย่าง มี ๑๓ นัย ที่พระผู้มีพระภาค ตรัสเปรียบเทียบไว้ในพระสูตร ๑๓ สูตรของวรรคนี้ ชื่อนี้จึงคลุมเนื้อหาสาระของ

พระสูตรทุกสูตร

ความสุข ๑๓ นัย เรียงตามลำดับพระสูตรที่ ๑-๑๓ ดังนี้

นัยที่ ๑ คือ ความสุขของคฤหัสถ์และความสุขของบรรพชิต

นัยที่ ๒ คือ ความสุขจากกามคุณและความสุขจากการบรรพชา

นัยที่ ๓ คือ ความสุขที่เจือด้วยกิเลสและความสุขที่ไม่เจือด้วยกิเลส

นัยที่ ๔ คือ ความสุขที่มีอาสวกิเลสและความสุขที่ไม่มีอาสวกิเลส

นัยที่ ๕ คือ ความสุขที่เจือด้วยอามิสและความสุขที่ไม่เจือด้วยอามิส

นัยที่ ๖ คือ ความสุขของพระอริยบุคคลและความสุขของปุถุชน

นัยที่ ๗ คือ ความสุขทางกายและความสุขทางใจ

นัยที่ ๘ คือ ความสุขที่เกิดจากฌานที่ ๑-๒ และความสุขที่เกิดจากฌานที่ ๓-๔

นัยที่ ๙ คือ ความสุขในฌานที่ ๑-๓ และความสุขในฌานที่ ๔

นัยที่ ๑๐ คือ ความสุขในสมาธิ หมายถึงอัปปนาสมาธิ และความสุขที่ยังไม่ถึงขั้นสมาธิ หมายถึงยังไม่ถึงอัปปนาสมาธิ

นัยที่ ๑๑ คือ ความสุขที่เกิดแก่ผู้พิจารณาฌาน ๒ มีปีติเป็นอารมณ์และ

ความสุขที่เกิดแก่ผู้พิจารณาฌาน ๒ ไม่มีปีติเป็นอารมณ์

นัยที่ ๑๒ คือ ความสุขที่เกิดแก่ผู้พิจารณาฌาน ๓ มีความยินดีเป็นอารมณ์และความสุขที่เกิดแก่ผู้พิจารณาฌานที่ ๔ มี

อุเบกขาเป็นอารมณ์

นัยที่ ๑๓ คือ ความสุขที่มีรูปฌานเป็นอารมณ์และความสุขที่มีอรูปฌาน เป็นอารมณ์

๓.๒.๓ สนิมิตตวรรค

สนิมิตตวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยเหตุแห่งบาปอกุศลธรรม คำว่า เหตุ ใน

ที่นี้ ทรงใช้คำศัพท์ต่าง ๆ กัน ๑๐ คำ ในพระสูตรที่มี ๑๐ สูตร แต่ละสูตรเรียงตาม

ลำดับ คือ (๑) นิมิต(เครื่องหมาย,เหตุ) (๒) นิทาน(ต้นเหตุ) (๓) เหตุ (๔) สังขาร (เครื่องปรุงแต่ง) (๕) ปัจจัย (๖) รูป (๗) เวทนา (๘) สัญญา (๙) วิญญาณ

(๑๐) สังขตธรรม(สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้นหรือสิ่งที่เกิดจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง) เพราะฉะนั้น ท่านจึงตั้งชื่อวรรคนี้ว่า สนิมิตตวรรค แปลตามตัวว่า หมวดว่าด้วย

บาปธรรมที่มีนิมิต(เหตุ)ตามสาระสำคัญในพระสูตรที่ ๑

ใจความสำคัญของพระสูตรทุกสูตรตรงกันว่า บาปอกุศลธรรมทั้งหลายเกิดขึ้นเพราะมีเหตุ ถ้าไม่มีเหตุก็ไม่เกิด เพราะเหตุไม่มี บาปอกุศลธรรมทั้งหลายจึงไม่มี

๓.๒.๔ ธัมมวรรค

ธัมมวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยธรรม หมายถึงธรรม ๒ อย่าง มี ๑๑ นัย ที่ตรัสไว้ในพระสูตรทั้ง ๑๑ สูตรของวรรคนี้ ชื่อวรรคจึงคลุมเนื้อหาสาระของพระสูตรทุกสูตร

ธรรม ๒ อย่างทั้ง ๑๑ นัย เรียงตามลำดับพระสูตร ดังนี้

นัยที่ ๑ คือ เจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ

นัยที่ ๒ คือ ความเพียรและความไม่ฟุ้งซ่าน

นัยที่ ๓ คือ นามและรูป

นัยที่ ๔ คือ วิชชาและวิมุตติ

นัยที่ ๕ คือ ภวทิฏฐิ(ความเห็นว่ามี) อรรถกถาอธิบายว่าหมายถึงสัสสตทิฏฐิและวิภวทิฏฐิ(ความเห็นว่าไม่มี) อรรถกถาอธิบายว่าหมายถึงอุจเฉททิฏฐิ

นัยที่ ๖ คือ อหิริกะ(ความไม่ละอาย)และอโนตตัปปะ(ความไม่กลัวบาป)

นัยที่ ๗ คือ หิริและโอตตัปปะ

นัยที่ ๘ คือ โทวจัสสตา(ความเป็นผู้ว่ายาก)และปาปมิตตตา(ความมีปาปมิตร)

นัยที่ ๙ คือ โสวจัสสตา(ความเป็นผู้ว่าง่าย)และกัลยาณมิตตตา(ความมี กัลยาณมิตร)

นัยที่ ๑๐ คือ ธาตุกุสลตา(ความเป็นผู้ฉลาดในธาตุ)และมนสิการกุสลตา (ความเป็นผู้ฉลาดในมนสิการ)

นัยที่ ๑๑ คือ อาปัตติกุสลตา(ความเป็นผู้ฉลาดในอาบัติ)และอาปัตติ

วุฏฐานกุสลตา(ความเป็นผู้ฉลาดในการออกจากอาบัติ)

๓.๒.๕ พาลวรรค

พาลวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยคนพาลและบัณฑิต ซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตร ๒๐ สูตรในวรรคนี้ กล่าวคือ ในพระสูตรที่ ๑-๑๐ พระผู้มีพระภาคตรัสจำแนกคนพาล ๒ จำพวก เปรียบเทียบกับบัณฑิต ๒ จำพวก สลับกันไป เช่น

คนพาล ๒ จำพวก คือ คนที่ทำหน้าที่ซึ่งยังมาไม่ถึงและคนที่ไม่ทำหน้าที่ซึ่ง

มาถึงแล้ว (พระสูตรที่ ๑)

บัณฑิต ๒ จำพวก คือ คนที่ไม่ทำหน้าที่ซึ่งยังมาไม่ถึงและคนที่ทำหน้าที่ซึ่ง

มาถึงแล้ว (พระสูตรที่ ๒)

ในพระสูตรที่ ๑๑-๒๐ ทรงจำแนกเปรียบเทียบว่า อาสวะเจริญแก่คนพวกไหน

บ้าง เช่น

อาสวะเจริญแก่คน ๒ จำพวก คือ คนที่เข้าใจว่าเป็นวินัยในข้อที่ไม่ใช่วินัย และคนที่เข้าใจว่าไม่เป็นวินัยในข้อที่เป็นวินัย (พระสูตรที่ ๑๙)

อาสวะไม่เจริญแก่คน ๒ จำพวก คือ คนที่เข้าใจว่าไม่ใช่วินัยในข้อที่ไม่ใช่วินัยและคนที่เข้าใจว่าเป็นวินัยในข้อที่เป็นวินัย (พระสูตรที่ ๒๐)

๓.๓ ตติยปัณณาสก์

๓.๓.๑ อาสาทุปปชหวรรค

อาสาทุปปชหวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยความหวังที่ละได้ยาก ซึ่งเป็นสาระสำคัญในพระสูตรที่ ๑ ของวรรคนี้ จึงตั้งชื่อวรรคตามสาระสำคัญของพระสูตรนี้

ในวรรคนี้ มีพระสูตร ๑๒ สูตร ว่าด้วยเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

พระสูตรที่ ๑ ว่าด้วยอาสาหรือความหวังที่ละได้ยาก ๒ อย่าง คือความหวังในลาภและความหวังในชีวิต

พระสูตรที่ ๒-๕ ว่าด้วยบุคคลที่หาได้ยาก สูตรละ ๒ พวก

พระสูตรที่ ๖-๙ ว่าด้วยปัจจัย ๒ อย่าง รวม ๔ คู่ ที่ให้เกิดราคะโทสะ

มิจฉาทิฏฐิ และสัมมาทิฏฐิตามลำดับ

พระสูตรที่ ๑๐-๑๒ ว่าด้วยอาบัติ ๒ อย่าง รวม ๓ คู่ เช่น อาบัติเบา และอาบัติหนัก

๓.๓.๒ อายาจนวรรค

อายาจนวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยความปรารถนา ซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตรที่ ๑-๔ ในวรรคนี้ จึงตั้งชื่อวรรคตามสาระสำคัญของพระสูตรเหล่านี้

ในอายาจนวรรค มีพระสูตร ๑๑ สูตร มีใจความสำคัญ ดังนี้

พระสูตร ๑-๔ ว่าด้วยความปรารถนาโดยชอบที่พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำให้พุทธบริษัทปฏิบัติตาม

พระสูตรที่ ๕-๖ ว่าด้วยธรรม(ความประพฤติ)ของอสัตบุรุษที่เป็นเหตุให้ถูก

กำจัด ถูกทำลาย และธรรมของสัตบุรุษที่เป็นเหตุให้ไม่ถูกกำจัด ไม่ถูกทำลาย

พระสูตรที่ ๗-๘ ว่าด้วยบุคคล ๒ จำพวกที่อสัตบุรุษปฏิบัติผิดแล้วทำให้ถูกกำจัด ถูกทำลาย และบุคคล ๒ จำพวกที่สัตบุรุษปฏิบัติชอบแล้วทำให้ไม่ถูกกำจัด ไม่ถูกทำลาย

พระสูตรที่ ๙-๑๑ ว่าด้วยธรรม ๒ ประการ ๓ นัย เช่น นัยที่ ๑ คือ การชำระจิตให้ผ่องแผ้วและความไม่ยึดถืออะไร ๆ ในโลก

๓.๓.๓ ทานวรรค

ทานวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยทาน หมายถึงการให้อามิสและการให้ธรรม ซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้ จึงตั้งชื่อวรรคตามสาระสำคัญของ

พระสูตรนี้เอง

ในทานวรรคนี้ มีพระสูตร ๑๐ สูตร แต่ละสูตรว่าด้วยธรรม ๒ อย่าง ดังนี้

พระสูตรที่ ๑ ว่าด้วยทาน ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๒ ว่าด้วยยาคะ(การบูชา) ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๓ ว่าด้วยจาคะ(การสละ) ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๔ ว่าด้วยปริจจาคะ(การบริจาค) ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๕ ว่าด้วยโภค(การบริโภค) ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๖ ว่าด้วยสัมโภคะ(การคบหากัน) ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๗ ว่าด้วยสังวิภาค(การจำแนก) ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๘ ว่าด้วยสังคหะ(การสงเคราะห์) ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๙ ว่าด้วยอนุคคหะ(การอนุเคราะห์) ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๑๐ ว่าด้วยอนุกัมปะ(ความเอื้อเฟื้อ) ๒ อย่าง

๓.๓.๔ สันถารวรรค

สันถารวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยการรับรอง หมายถึงการรับรองด้วยอามิสและการรับรองด้วยธรรม ซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตรที่ ๑-๒ ในวรรคนี้ จึงตั้ง

ชื่อวรรคตามสาระสำคัญของพระสูตรทั้งสองนี้

ในสันถารวรรค มีพระสูตร ๑๒ สูตร แต่ละสูตรว่าด้วยธรรม ๒ อย่าง ดังนี้

พระสูตรที่ ๑ ว่าด้วยสันถาร(การรับรอง) ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๒ ว่าด้วยปฏิสันถาร(การต้อนรับ) ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๓ ว่าด้วยเอสนา(การเสาะหา) ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๔ ว่าด้วยปริเยสนา(การแสวงหา) ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๕ ว่าด้วยปริเยฏฐิ(การค้นหา) ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๖ ว่าด้วยปูชา(การบูชา) ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๗ ว่าด้วยอติเถยยะ(ของต้อนรับแขก) ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๘ ว่าด้วยอิทธิ(ความสำเร็จ) ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๙ ว่าด้วยวุฑฒิ(ความเจริญ) ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๑๐ ว่าด้วยรัตนะ(แก้วอันประเสริฐ) ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๑๑ ว่าด้วยสันนิจยะ(การสะสม) ๒ อย่าง
พระสูตรที่ ๑๒ ว่าด้วยเวปุลละ(ความไพบูลย์) ๒ อย่าง

๓.๓.๕ สมาปัตติวรรค

สมาปัตติวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยสมาบัติ คำว่า สมาบัติ แปลว่า สภาวะสงบประณีตที่พึงเข้าถึง โดยทั่วไป หมายถึงการบรรลุฌาน การเข้าฌาน สมาบัติมีหลายอย่าง เช่น ฌานสมาบัติ ผลสมาบัติ ในที่นี้หมายถึงการเข้าและความฉลาดหรือความชำนาญในการเข้าและออกจากฌานสมาบัติ ซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระ

สูตรที่ ๑ ในวรรคนี้ จึงตั้งชื่อวรรคตามสาระสำคัญของพระสูตรนี้เอง

ในสมาปัตติวรรค มีพระสูตร ๑๗ สูตร แต่ละสูตรว่าด้วยธรรม ๒ อย่างต่างๆ

กัน เช่น

พระสูตรที่ ๑ ว่าด้วยธรรม ๒ อย่าง คือ ความเป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาบัติและความเป็นผู้ฉลาดในการออกจากสมาบัติ

พระสูตรที่ ๒ ว่าด้วยธรรม ๒ อย่าง คือ ความซื่อตรง(อาชชวะ)และความอ่อนโยน(มัททวะ)

พระสูตรที่ ๑๗ ว่าด้วยธรรม ๒ อย่าง คือ สติและสัมปชัญญะ

๓.๔ เปยยาล (หมวดธรรมที่ทรงแสดงโดยย่อ)

๓.๔.๑ โกธเปยยาล

โกธเปยยาล แปลว่า หมวดธรรมที่ทรงแสดงโดยย่อมีโกธะเป็นต้น ในหมวด

ธรรมนี้มีพระสูตรทั้งหมด ๕๐ สูตร ว่าด้วยธรรมฝ่ายอกุศล ๑๐ อย่าง มีโกธะเป็นต้น และธรรมฝ่ายกุศล ๑๐ อย่างมีอักโกธะเป็นต้น ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้เป็น

คู่ ๆ ฝ่ายละ ๕ คู่ คู่ละ ๑ สูตร เช่น

□ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้

ธรรม ๒ อย่าง อะไรบ้าง คือ

๑. โกธะ ๒. อุปนาหะ

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล□ (นับเป็นสูตรที่ ๑)

และทรงแสดงเป็นรอบ ๆ รวม ๕ รอบ รอบละ ๑๐ สูตร ดังนี้

รอบที่ ๑ (ตั้งแต่พระสูตรที่ ๑-๑๐) ทรงแนะนำให้รู้จักธรรมฝ่ายอกุศลและฝ่ายกุศลก่อน คือ

ฝ่ายอกุศล ฝ่ายกุศล

คู่ที่ ๑ คือ โกธะและอุปนาหะ คู่ที่ ๑ คือ อักโกธะและอนุปนาหะ

คู่ที่ ๒ คือ มักขะและปฬาสะ คู่ที่ ๒ คือ อมักขะและอปฬาสะ

คู่ที่ ๓ คือ อิสสาและมัจฉริยะ คู่ที่ ๓ คือ อนิสสาและอมัจฉริยะ

คู่ที่ ๔ คือ มายาและสาเถยยะ คู่ที่ ๔ คือ อมายาและอสาเถยยะ

คู่ที่ ๕ คือ อหิริกะและอโนตตัปปะ คู่ที่ ๕ คือ หิริและโอตตัปปะ

รอบที่ ๒-๕ ทรงแสดงผลแห่งหมวดธรรมฝ่ายอกุศลเปรียบเทียบกับฝ่ายกุศล ดังนี้

รอบที่ ๒ (ตั้งแต่พระสูตรที่ ๑๑-๒๐) ธรรมฝ่ายอกุศลเป็นเหตุให้อยู่เป็นทุกข์ ฝ่ายกุศลเป็นเหตุให้อยู่เป็นสุข

รอบที่ ๓ (ตั้งแต่พระสูตรที่ ๒๑-๓๐) ธรรมฝ่ายอกุศลเป็นเหตุให้เสื่อม ฝ่ายกุศลเป็นเหตุให้ไม่เสื่อม

รอบที่ ๔ (ตั้งแต่พระสูตรที่ ๓๑-๔๐) ธรรมฝ่ายอกุศลเป็นเหตุให้ดำรงอยู่ในนรกเหมือนถูกนำไปฝังไว้ ฝ่ายกุศลเป็นเหตุให้ดำรงอยู่ในสวรรค์เหมือนได้รับอัญเชิญ ไปประดิษฐานไว้

รอบที่ ๕ (ตั้งแต่สูตร ๔๑-๕๐) ธรรมฝ่ายอกุศลเป็นเหตุให้ไปเกิดในอบาย

ทุคติ วินิบาต นรก ฝ่ายกุศลเป็นเหตุให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

๓.๔.๒ อกุสลเปยยาล

อกุสลเปยยาล แปลว่า หมวดธรรมที่ทรงแสดงโดยย่อมีอกุศลธรรมเป็นต้น ในหมวดนี้มีพระสูตร ๕๐ สูตร ว่าด้วยธรรมฝ่ายอกุศล ๑๐ อย่าง และฝ่ายกุศล ๑๐

อย่าง เป็นหมวดธรรมเดียวกับโกธเปยยาล และทรงแสดงไว้แบบเดียวกัน คือ รอบแรกทรงแนะนำหมวดธรรมฝ่ายอกุศลและฝ่ายกุศล รอบต่อ ๆ ไป ทรงแสดงผลแห่งธรรมฝ่ายอกุศลเปรียบเทียบกับฝ่ายกุศลอีก ๔ รอบ แต่ในหมวดนี้ท่านละข้อความในตอนต้นไว้มาก มีข้อความเต็มเพียงสูตรสุดท้ายที่ว่าด้วยธรรมฝ่ายกุศลเท่านั้น ถ้าไม่อ่านโกธเปยยาลมาก่อน จะไม่เข้าใจ

ในที่นี้ขอแนะนำรอบที่ ๒-๕ ที่ทรงแสดงผลแห่งธรรมทั้ง ๒ ฝ่ายเปรียบเทียบ

ไว้ ๔ รอบ รอบละ ๑๐ คู่ เป็นฝ่ายอกุศล ๕ คู่ ฝ่ายกุศล ๕ คู่ ดังนี้

รอบที่ ๒ (ตั้งแต่พระสูตรที่ ๑๑-๒๐) ธรรมฝ่ายอกุศลเป็นธรรมที่มีโทษ

ฝ่ายกุศลเป็นธรรมที่ไม่มีโทษ

รอบที่ ๓ (ตั้งแต่พระสูตรที่ ๒๑-๓๐) ธรรมฝ่ายอกุศลเป็นธรรมที่มีทุกข์เป็นกำไร ฝ่ายกุศลเป็นธรรมที่ที่มีสุขเป็นกำไร

รอบที่ ๔ (ตั้งแต่พระสูตรที่ ๓๑-๔๐) ธรรมฝ่ายอกุศลเป็นธรรมที่มีวิบากเป็นทุกข์ ฝ่ายกุศลเป็นธรรมที่มีวิบากเป็นสุข

รอบที่ ๕ (ตั้งแต่พระสูตรที่ ๔๑-๕๐) ธรรมฝ่ายอกุศลเป็นธรรมที่มีความเบียดเบียน ฝ่ายกุศลเป็นธรรมที่ไม่มีความเบียดเบียน

๓.๔.๓ วินยเปยยาล

วินยเปยยาล แปลว่า หมวดธรรมที่ทรงแสดงโดยย่อมีวินัยเป็นต้น หมายถึง เหตุแห่งการบัญญัติวินัยเป็นต้น ในหมวดนี้ มีพระสูตร ๓๐๐ สูตร โดย ๑๐ สูตร

แรก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอำนาจประโยชน์ในการบัญญัติวินัย ๑๐ ประการ

จัดเป็นคู่ ๆ มี ๑๐ คู่ ขอแสดงตัวจริงที่เต็มรูป ๑ สูตร คือ พระสูตรที่ ๑ นอกนั้น

ขอแสดงโดยย่อ

คู่ที่ ๑ ตถาคตบัญญัติสิกขาบทแก่เหล่าสาวกโดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๒ ประการนี้

อำนาจประโยชน์ ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ ๒. เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์

ตถาคตบัญญัติสิกขาบทแก่เหล่าสาวกโดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ

นี้แล

คู่ที่ ๒ ๑. เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก
๒. เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม

คู่ที่ ๓ ๑. เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน
๒. เพื่อจำกัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต

คู่ที่ ๔ ๑. เพื่อปิดกั้นเวรทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน
๒. เพื่อกำจัดเวรทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต

คู่ที่ ๕ ๑. เพื่อปิดกั้นโทษทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน
๒. เพื่อกำจัดโทษทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต

คู่ที่ ๖ ๑. เพื่อปิดกั้นภัยทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน
๒. เพื่อกำจัดภัยทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต

คู่ที่ ๗ ๑. เพื่อปิดกั้นอกุศลธรรมทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน
๒. เพื่อกำจัดอกุศลธรรมทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต

คู่ที่ ๘ ๑. เพื่ออนุเคราะห์คฤหัสถ์

๒. เพื่อตัดฝักฝ่ายของภิกษุผู้ปรารถนาชั่ว

คู่ที่ ๙ ๑. เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส

๒. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่เลื่อมใสแล้ว

คู่ที่ ๑๐๑. เพื่อความตั้งมั่นแห่งสัทธรรม

๒. เพื่อเอื้อเฟื้อวินัย

ตั้งแต่พระสูตรที่ ๑๑-๓๐๐ ทรงอาศัยอำนาจประโยชน์ทั้ง ๑๐ ประการนี้ บัญญัติกฎอื่นๆ อีก ๒๙ กฎ กฎละ ๑๐ คู่ คู่ละ ๑ สูตร เช่นเดียวกับการบัญญัติ

สิกขาบทหรือพระวินัย กฎ ๒๙ กฎนั้น คือ

๑. บัญญัติปาติโมกข์ ๒. บัญญัติการสวดปาติโมกข์

๓. บัญญัติการงดสวดปาติโมกข์ ๔. บัญญัติปวารณา

๕. บัญญัติการงดปวารณา ๖. บัญญัติตัชชนียกรรม

๗. บัญญัตินิยสกรรม ๘. บัญญัติปัพพาชนียกรรม

๙. บัญญัติปฏิสารณียกรรม ๑๐. บัญญัติอุกเขปนียกรรม

๑๑. บัญญัติการให้ปริวาส ๑๒. บัญญัติการชักเข้าหาอาบัติเดิม

๑๓. บัญญัติการให้มานัต ๑๔. บัญญัติอัพภาน

๑๕. บัญญัติการเรียกเข้าหมู่ ๑๖. บัญญัติการขับออกจากหมู่

๑๗. บัญญัติการอุปสมบท ๑๘. บัญญัติญัตติกรรม

๑๙. บัญญัติญัตติทุติยกรรม ๒๐. บัญญัติญัตติจตุตถกรรม

๒๑. บัญญัติสิกขาบทที่ยังไม่ได้บัญญัติ ๒๒. บัญญัติเพิ่มเติมสิกขาบทที่บัญญัติไว้แล้ว

๒๓. บัญญัติสัมมุขาวินัย ๒๔. บัญญัติสติวินัย

๒๕. บัญญัติอมูฬหวินัย ๒๖. บัญญัติปฏิญญาตกรณะ

๒๗. บัญญัติเยภุยยสิกา ๒๘. บัญญัติตัสสปาปิยสิกา

๒๙. บัญญัติติณวัตถารกะ

๓.๔.๔ ราคเปยยาล

ราคเปยยาล แปลว่า หมวดธรรมที่ทรงแสดงโดยย่อมีราคะเป็นต้นหมาย

ความว่า นอกจากราคะแล้ว ยังมีอกุศลธรรมอีก ๑๖ ประการ รวมเป็น ๑๗

ประการ คือ

๑. ราคะ ๒. โทสะ ๓. โมหะ

๔. โกธะ ๕. อุปนาหะ ๖. มักขะ

๗. ปฬาสะ๘. อิสสา ๙. มัจฉริยะ

๑๐. มายา ๑๑. สาเถยยะ ๑๒. ถัมภะ

๑๓. สารัมภะ ๑๔. มานะ ๑๕. อติมานะ

๑๖. มทะ ๑๗. ปมาทะ

อกุศลธรรมทั้ง ๑๗ ประการ หรือ ๑๗ ตัวนี้ เป็นเป้าหมายที่ต้องขจัด ของ การเจริญธรรม ๒ ประการ คือ สมถะ และ วิปัสสนา กล่าวคือ พระผู้มีพระภาค ทรงสอนให้ภิกษุเจริญธรรม ๒ ประการนี้เพื่อขจัดอกุศลธรรมแต่ละตัว ๆ ตัวละ ๑๐ เป้าหมาย (๑๐ เพื่อ) เป้าหมายละ ๑ สูตร รวม ๑๗๐ สูตร (๑๐ เป้าหมาย x อกุศลธรรม ๑๗) เช่น ๑๐ สูตรแรก มีความเต็ม ดังนี้

[๑] ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญธรรม ๒ ประการเพื่อรู้ยิ่งราคะ

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สมถะ ๒. วิปัสสนา

[๒] ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญธรรม ๒ ประการเพื่อกำหนดรู้ราคะ

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สมถะ ๒. วิปัสสนา

[๓] ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญธรรม ๒ ประการเพื่อความสิ้นราคะ

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สมถะ ๒. วิปัสสนา

[๔] ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญธรรม ๒ ประการเพื่อละราคะ

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สมถะ ๒. วิปัสสนา

[๕] ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญธรรม ๒ ประการเพื่อความสิ้นไปแห่งราคะ

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สมถะ ๒. วิปัสสนา

[๖] ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญธรรม ๒ ประการ เพื่อความเสื่อมไปแห่ง

ราคะ

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สมถะ ๒. วิปัสสนา

[๗] ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญธรรม ๒ ประการเพื่อความคลายไปแห่งราคะ

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สมถะ ๒. วิปัสสนา

[๘] ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญธรรม ๒ ประการเพื่อความดับราคะ

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สมถะ ๒. วิปัสสนา

[๙] ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญธรรม ๒ ประการเพื่อความสละราคะ

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สมถะ ๒. วิปัสสนา

[๑๐] ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญธรรม ๒ ประการเพื่อความสละคืนราคะ

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สมถะ ๒. วิปัสสนา

พระสูตรอีก ๑๖๐ สูตรต่อไป ว่าด้วยการเจริญสมถะและวิปัสสนาเพื่อจัดการกับอกุศลธรรมที่เหลือ ๑๖ ตัว ตัวละ ๑๐ สูตร เช่นเดียวกับ ๑๐ สูตรแรก

ติกนิบาต

๑. จำนวนวรรคและพระสูตรในติกนิบาต

ติกนิบาต คือ หมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมสูตรละ ๓ ข้อ มีทั้งหมด ๓๕๓

สูตร แบ่งเป็น ๓ ปัณณาสก์ ๑๖ วรรค กับหัวข้อเปยยาล ๒ ข้อ ดังมีรายละเอียด ต่อไปนี้

ปฐมปัณณาสก์ มี ๕ วรรค

๑. พาลวรรค มี ๑๐ สูตร คือ

๑. ภยสูตร๒. ลักขณสูตร

๓. จินตีสูตร ๔. อัจจยสูตร

๕. อโยนิโสสูตร ๖. อกุสลสูตร

๗. สาวัชชสูตร ๘. สัพยาปัชฌสูตร

๙. ขตสูตร๑๐. มลสูตร

๒. รถการวรรค มี ๑๐ สูตร คือ

๑. ญาตสูตร ๒. สารณียสูตร

๓. อาสังสสูตร ๔. จักกวัตติสูตร

๕. ปเจตนสูตร ๖. อปัณณกสูตร

๗. อัตตพยาพาธสูตร ๘. เทวโลกสูตร

๙. ปฐมปาณิกสูตร ๑๐. ทุติยปาณิกสูตร

๓. ปุคคลวรรค มี ๑๐ สูตร คือ

๑. สวิฏฐสูตร ๒. คิลานสูตร

๓. สังขารสูตร ๔. พหุการสูตร

๕. วชิรูปมสูตร ๖. เสวิตัพพสูตร

๗. ชิคุจฉิตัพพสูตร ๘. คูถภาณีสูตร

๙. อันธสูตร ๑๐. อวกุชชสูตร

๔. เทวทูตวรรค มี ๑๐ สูตร คือ

๑. สพรหมกสูตร ๒. อานันทสูตร

๓. สารีปุตตสูตร ๔. นิทานสูตร

๕. หัตถกสูตร ๖. เทวทูตสูตร

๗. ยมราชสูตร ๘. จตุมหาราชสูตร และทุติยจตุมหาราช
สูตร
๙. สุขุมาลสูตร ๑๐. อาธิปเตยยสูตร
๕. จูฬวรรค มี ๑๑ สูตร คือ
๑. สัมมุขีภาวสูตร ๒. ติฏฐานสูตร
๓. อัตถวสสูตร ๔. กถาปวัตติสูตร
๕. ปัณฑิตสูตร ๖. สีลวันตสูตร
๗. สังขตลักขณสูตร ๘. อสังขตลักขณสูตร
๙. ปัพพตราชสูตร ๑๐. อาตัปปกรณียสูตร
๑๑. มหาโจรสูตร
ทุติยปัณณาสก์ มี ๕ วรรค
๑. พราหมณวรรค มี ๑๐ สูตร คือ
๑. ปฐมเทวพราหมณสูตร ๒. ทุติยเทวพราหมณสูตร
๓. อัญญตรพราหมณสูตร ๔. ปริพพาชกสูตร
๕. นิพพุตสูตร ๖. ปโลกสูตร
๗. วัจฉโคตตสูตร ๘. ติกัณณสูตร
๙. ชานุสโสณิสูตร ๑๐. สังคารวสูตร
๒. มหาวรรค มี ๑๐ สูตร คือ
๑. ติตถายตนสูตร ๒. ภยสูตร
๓. เวนาคปุรสูตร ๔. สรภสูตร
๕. เกสปุตติสูตร ๖. สาฬหสูตร
๗. กถาวัตถุสูตร ๘. อัญญติตถิยสูตร
๙. อกุสลมูลสูตร ๑๐. อุโปสถสูตร
๓. อานันทวรรค มี ๑๐ สูตร คือ
๑. ฉันนสูตร ๒. อาชีวกสูตร
๓. มหานามสักกสูตร ๔. นิคัณฐสูตร
๕. นิเวสกสูตร ๖. ปฐมภวสูตร
๗. ทุติยภวสูตร ๘. สีลัพพตสูตร
๙. คันธชาตสูตร ๑๐. จูฬนิกาสูตร
๔. สมณวรรค มี ๑๑ สูตร คือ
๑. สมณสูตร ๒. คัทรภสูตร
๓. เขตตสูตร ๔. วัชชีปุตตสูตร
๕. เสกขสูตร ๖. ปฐมสิกขาสูตร
๗. ทุติยสิกขาสูตร ๘. ตติยสิกขาสูตร
๙. ปฐมสิกขัตตยสูตร ๑๐. ทุติยสิกขัตตยสูตร
๑๑. ปังกธาสูตร
๕. โลณผลวรรค มี ๑๑ สูตร คือ
๑. อัจจายิกสูตร ๒. ปวิเวกสูตร
๓. สรทสูตร ๔. ปริสาสูตร

๕. ปฐมอาชานียสูตร ๖. ทุติยอาชานียสูตร
๗. ตติยอาชานียสูตร ๘. โปตถกสูตร
๙. โลณผลสูตร ๑๐. ปังสุโธวกสูตร
๑๑. นิมิตตสูตร
ตติยปัณณาสก์ มี ๖ วรรค
๑. สัมโพธวรรค มี ๑๐ สูตร คือ
๑. ปุพเพวสัมโพธสูตร ๒. ปฐมอัสสาทสูตร
๓. ทุติยอัสสาทสูตร ๔. สมณพราหมณสูตร
๕. รุณณสูตร ๖. อติตติสูตร
๗. อรักขิตสูตร ๘. พยาปันนสูตร
๙. ปฐมนิทานสูตร๑๐. ทุติยนิทานสูตร
๒. อาปายิกวรรค มี ๑๐ สูตร คือ
๑. อาปายิกสูตร ๒. ทุลลภสูตร
๓. อัปปเมยยสูตร ๔. อาเนญชสูตร
๕. วิปัตติสัมปทาสูตร ๖. อปัณณกสูตร
๗. กัมมันตสูตร ๘. ปฐมโสเจยยสูตร
๙. ทุติยโสเจยยสูตร ๑๐. โมเนยยสูตร
๓. กุสินารวรรค มี ๑๐ สูตร คือ
๑. กุสินารสูตร ๒. ภัณฑนสูตร
๓. โคตมกเจติยสูตร ๔. ภรัณฑุกาลามสูตร
๕. หัตถกสูตร ๖. กฏุวิยสูตร
๗. ปฐมอนุรุทธสูตร ๘. ทุติยอนุรุทธสูตร
๙. ปฏิจฉันนสูตร ๑๐. เลขสูตร
๔. โยธาชีววรรค มี ๑๓ สูตร คือ
๑. โยธาชีวสูตร ๒. ปริสาสูตร
๓. มิตตสูตร ๔. อุปปาทาสูตร
๕. เกสกัมพลสูตร ๖. สัมปทาสูตร
๗. วุฑฒิสูตร ๘. อัสสขลุงกสูตร
๙. อัสสสทัสสสูตร๑๐. อัสสาชานียสูตร
๑๑. ปฐมโมรนิวาปสูตร ๑๒. ทุติยโมรนิวาปสูตร
๑๓. ตติยโมรนิวาปสูตร
๕. มังคลวรรค มี ๑๐ สูตร คือ
๑. อกุสลสูตร ๒. สาวัชชสูตร
๓. วิสมสูตร ๔. อสุจิสูตร
๕. ปฐมขตสูตร ๖. ทุติยขตสูตร
๗. ตติยขตสูตร ๘. จตุตถขตสูตร
๙. วันทนาสูตร ๑๐. ปุพพัณหสูตร
๖. อเจลกวรรค มี ๗ สูตร คือ
๑. สติปัฏฐานสูตร ๒. สัมมัปปธานสูตร

๓. อิทธิปาทสูตร ๔. อินทริยสูตร

๕. พลสูตร๖. สัมโพชฌังคสูตร

๗. มัคคสูตร

เปยยาล มี ๒ ข้อ

๑. กัมมปถเปยยาล มี ๒๐ สูตร แบ่งเป็นฝ่ายอกุศล ๑๐ สูตร ฝ่ายกุศล ๑๐ สูตร (ใช้ชื่อสูตร ๑ ชื่อต่อ ๒ สูตร)

๒. ราคเปยยาล มี ๑๗๐ สูตร

๒. ชื่อและที่มาของพระสูตรในติกนิบาต

ในติกนิบาต มีพระสูตรทั้งหมด ๓๕๓ สูตร มีชื่อปรากฏทั้งหมด แต่ที่มีที่มาหรือที่เรียกว่า นิทานวจนะ เพียง ๓๘ สูตร อยู่ในปฐมปัณณาสก์ ๓ สูตร คือ ภยสูตร ปเจตนสูตร และสวิฏฐสูตร ในทุติยปัณณาสก์ ๒๖ สูตร คือ ๑๐ สูตรของ

พราหมณวรรค ๑๐ สูตรของอานันทวรรค อีก ๖ สูตรเป็นของมหาวรรค ๓ สูตร

คือ เวนาคปุรสูตร สรภสูตร และอุโปสถสูตร และของสมณวรรค ๓ สูตร คือ วัชชี–ปุตตสูตร เสกขสูตร และปังกธาสูตร ในตติยปัณณาสก์ ๙ สูตร คือ อรักขิตสูตร

พยาปันนสูตร กุสินารสูตร โคตมกสูตร ภรัณฑุกาลามสูตร หัตถกสูตร กฏุวิยสูตร ปฐมอนุรุทธสูตร และทุติยอนุรุทธสูตร

๓. ความหมายและใจความสำคัญของแต่ละวรรคในติกนิบาต

๓.๑ ปฐมปัณณาสก์

๓.๑.๑ พาลวรรค

พาลวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยคนพาลและบัณฑิต ซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตรทั้งหมดในวรรคนี้ คือ พระผู้มีพระภาคตรัสเปรียบเทียบคนพาลกับบัณฑิตในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

๑. ในภยสูตร ตรัสว่า ภัย(ความกลัว) อุปัททวะ(อันตราย) และอุปสรรค

(ความขัดข้อง) ล้วนเกิดจากคนพาล ไม่เกิดจากบัณฑิต เป็นต้น

๒. ในลักขณสูตร ตรัสว่า การประกอบทุจริต ๓ เป็นลักษณะของคนพาล ส่วนการประกอบสุจริต ๓ เป็นลักษณะของบัณฑิต

๓. ในจินตีสูตร ตรัสว่า คนพาลคือคนที่ชอบคิดแต่เรื่องชั่ว พูดแต่เรื่องชั่ว และทำแต่กรรมชั่ว ซึ่งตรงกันข้ามกับบัณฑิต

๔. ในอัจจยสูตร ตรัสว่า คนพาลไม่เห็นโทษ ถึงเห็นโทษ แต่ไม่แก้ไข ผู้อื่นชี้โทษ ก็ไม่ยอมรับ ส่วนบัณฑิตมีลักษณะตรงกันข้าม

๕. ในอโยนิโสสูตร ตรัสว่า คนพาลถามปัญหาโดยไม่แยบคาย ตอบปัญหาโดยไม่แยบคาย และไม่ยินดีรับฟังปัญหาที่ผู้อื่นตอบโดยแยบคาย ส่วนบัณฑิตมีลักษณะตรงกันข้าม

๖. ในอกุสลสูตร ตรัสว่า คนพาลประกอบกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมที่เป็นอกุศล ส่วนบัณฑิตมีลักษณะตรงกันข้าม

๗. ในสาวัชชสูตร ตรัสว่า คนพาลประกอบกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมที่เป็นโทษ ส่วนบัณฑิตมีลักษณะตรงกันข้าม

๘. ในสัพยาปัชฌสูตร ตรัสว่า คนพาลประกอบกายกรรม วจีกรรม และ

มโนกรรมที่มีความเบียดเบียน ส่วนบัณฑิตมีลักษณะตรงกันข้าม

๙. ในขตสูตร ตรัสว่า คนพาลบริหารตนไม่ดี เพราะประกอบกรรมที่เป็นทุจริตทั้งหลาย จึงถูกกำจัด ถูกทำลาย ถูกติเตียน ได้รับแต่ผลที่ไม่ใช่บุญ ส่วนบัณฑิตมีลักษณะตรงกันข้าม

๑๐. ในมลสูตร ตรัสว่า คนมีมลทินคือเป็นผู้ทุศีล ริษยา และตระหนี่ หลังจากตาย จะไปเกิดในนรก ส่วนคนไม่มีมลทิน ไม่ริษยา และไม่ตระหนี่ หลังจากตาย จะไปเกิดในสวรรค์

๓.๑.๒ รถการวรรค

รถการวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยช่างรถ ที่มาของชื่อวรรคอยู่ในปเจตนสูตร ซึ่งเป็นสูตรที่ ๕ ของวรรค ที่พระผู้มีพระภาคทรงเล่าเปรียบเทียบให้ภิกษุฟังว่า พระเจ้าปเจตนราชรับสั่งให้ช่างรถทำล้อข้างหนึ่ง ช่างรถทำอยู่ ๕ เดือน ๒๔ วัน จึงเสร็จ พระราชารับสั่งให้ทำอีกข้างหนึ่ง และทรงเร่งให้เสร็จใน ๖ วัน ช่างรถก็ทำเสร็จตามรับสั่ง แต่เมื่อทดลองใช้ ปรากฏว่า ล้อที่ทำเกือบ ๖ เดือน หมุนได้ดี ส่วนล้ออีกข้างหนึ่งหมุนไปหน่อยหนึ่งก็ล้ม เพราะทำไม่ดี คือ ยังมีคดมีงออยู่ ทรงสอนให้ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในความคดของกาย วาจา และใจ และละความคดให้หมดไป

ใจความสำคัญในพระสูตรอื่น ๆ ที่ควรแนะนำมีดังนี้

๑. ญาตสูตร ว่าด้วยภิกษุผู้มีชื่อเสียงที่ทำประโยชน์แก่คนหมู่มาก และที่ไม่ทำประโยชน์แก่คนหมู่มาก

๒. สารณียสูตร ว่าด้วยสถานที่ที่ควรระลึกถึงของกษัตริย์เปรียบเทียบกับของภิกษุ

๓. อาสังสสูตร ว่าด้วยความหวังในทางโลกเปรียบเทียบทางธรรม คือ เปรียบเทียบว่า บุคคลผู้หมดหวัง ผู้ยังมีหวัง และผู้ปราศจากความหวังในทางโลกเป็นเช่นไร ในทางธรรมเป็นเช่นไร

๔. จักกวัตติสูตร ว่าด้วยการสักการะ เคารพ นอบน้อมธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิ เปรียบเทียบกับของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

๕. อปัณณกสูตร ว่าด้วยข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด ๓ ประการ คือ การคุ้มครองทวาร ในอินทรีย์ ๖ การรู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร และการประกอบความเพียรให้ตื่นอยู่

๖. อัตตพยาพาธสูตร ว่าด้วยธรรม ๓ อย่างที่เบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น และเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น ได้แก่ ทุจริต ๓ เปรียบเทียบกับสุจริต ๓

๗. เทวโลกสูตร ว่าด้วยเทวโลก คือ ภิกษุเมื่อถูกถามว่า ประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อไปเกิดในเทวโลกใช่ไหม ก็พากันอึดอัดใจ ไม้กล้าตอบ พระผู้

มีพระภาคตรัสว่า ไม่ควรอึดอัดใจในเรื่องนี้ ควรอึดอัดใจในการประพฤติทุจริต ๓ มากกว่า

๘. ปฐมปาปณิกสูตร และทุติยปาปณิกสูตร ว่าด้วยคุณสมบัติของพ่อค้า ๓ ประการ เปรียบเทียบกับคุณสมบัติของภิกษุ ๓ ประการ รวม ๒ นัย

เมื่อจบรถการวรรค ท่านบอกว่า จบปฐมภาณวาร แต่มิได้บอกไว้ว่าเริ่มต้นจากไหน คำว่า ภาณวาร แปลว่า วาระแห่งการสวด คือ สวดจบภาณวารหนึ่งหยุดครั้งหนึ่ง หนังสือ Concise Pali-English Dictionary ของท่านพุทธทัตตมหาเถระชาวลังกาอธิบายว่า ๑ ภาณวารมี ๘,๐๐๐ อักษร (๑ อักษรคือ ๑ พยางค์)

๓.๑.๓ ปุคคลวรรค

ปุคคลวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยบุคคล ซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตรทั้ง

๑๐ สูตรในวรรคนี้ ชื่อนี้จึงคลุมเนื้อหาสาระของทุกสูตร คือ

๑. สวิฏฐสูตร ว่าด้วยการสนทนาระหว่างพระสวิฏฐะและพระมหาโกฏฐิตะกับท่านพระสารีบุตร เรื่องบุคคล ๓ จำพวก คือ กายสักขีบุคคล ทิฏฐิปัตตบุคคล และสัทธาวิมุตตบุคคล ว่า บุคคลจำพวกไหนดีกว่ากัน

๒. คิลานสูตร ว่าด้วยคนไข้ ๓ จำพวก เปรียบเทียบกับบุคคลในโลก ๓ จำพวก

๓. สังขารสูตร ว่าด้วยบุคคล ๓ จำพวกที่ปรุงแต่งสังขาร

๔. พหุการสูตร ว่าด้วยบุคคลที่มีอุปการะมาก ๓ จำพวก

๕. วชิรูปมสูตร ว่าด้วยบุคคลที่มีจิตเหมือนแผลเก่า บุคคลที่มีจิตเหมือน

ฟ้าแลบ และบุคคลที่มีจิตเหมือนเพชร

๖. เสวิตัพพสูตร ว่าด้วยบุคคลที่ควรคบ บุคคลที่ไม่ควรคบ และบุคคลที่ควรสักการะ เคารพ

๗. ชิคุจฉิตัพพสูตร ว่าด้วยบุคคลที่ควรรังเกียจไม่ควรคบ บุคคลที่ควร

วางเฉยไม่ควรคบ และบุคคลที่ควรคบควรเข้าไปนั่งใกล้

๘. คูถภาณีสูตร ว่าด้วยบุคคล ๓ จำพวก คือ คูถภาณี(ผู้พูดภาษาคูถ) ปุปผภาณี(ผู้พูดภาษาดอกไม้) และมธุภาณี(ผู้พูดภาษาน้ำผึ้ง)

๙. อันธสูตร ว่าด้วยคนตาบอด ๓ จำพวก

๑๐. อวกุชชสูตร ว่าด้วยบุคคลผู้มีปัญญาเหมือนหม้อคว่ำ บุคคลผู้มีปัญญาเหมือนชายพก และบุคคลผู้มีปัญญากว้างเหมือนหม้อหงาย

๓.๑.๔ เทวทูตวรรค

เทวทูตวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยเทวทูต หมายถึง เทวทูต ๓ ซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตรที่ ๖-๗ คือ เทวทูตสูตรและยมราชสูตรในวรรคนี้

ใจความสำคัญของพระสูตรแต่ละสูตร มีดังนี้

๑. สพรหมกสูตร ว่าด้วยสกุลที่มีพรหม มีบูรพาจารย์ และมีทักขิไณยบุคคล

๒. อานันทสูตร ว่าด้วยการสนทนาถาม-ตอบระหว่างท่านพระอานนท์กับพระผู้มีพระภาค คือ ท่านทูลถามว่า ภิกษุผู้ได้สมาธิและผู้เข้าเจโตวิมุตติ ปัญญา□

วิมุตติโดยที่ไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัย มีได้หรือไม่ ตรัสตอบว่า มีได้

๓. สารีปุตตสูตร ว่าด้วยพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคตามคำ

อาราธนาของท่านพระสารีบุตร เรื่องการไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัย

๔. นิทานสูตร ว่าด้วยต้นเหตุ(นิทาน)แห่งกรรมชั่วคืออกุศลมูล ๓ และเหตุแห่งกรรมดีคือกุศลมูล ๓

๕. หัตถกสูตร ว่าด้วยหัตถกกุมารชาวอาฬวีเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคขณะประทับนั่งอยู่บนที่ลาดด้วยใบไม้ ในป่าสีสปาวัน (ขณะนั้นเป็นช่วงฤดูหนาวหิมะตก พื้นดินแห้งแข็งแตกระแหง) ทูลถามว่า ทรงมีความสุขอยู่หรือ ตรัสตอบว่า ทรงเป็นสุขและชื่อว่าเป็นคนหนึ่งในบรรดาผู้มีความสุขในโลก เพราะทรงละราคะ โทสะ และโมหะที่ทำให้เร่าร้อนเป็นทุกข์ได้เด็ดขาดแล้ว

๖. เทวทูตสูตร ว่าด้วยเทวทูต ๓ ที่ปรากฏในหมู่มนุษย์ คือ ความแก่ ความ

เจ็บ และความตาย

๗. ยมราชสูตร ว่าด้วยความคิดของพญายมที่ต้องการเกิดเป็นมนุษย์เพื่อจะได้ฟังธรรมและเข้าถึงธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งจะได้ไม่เกิดมาเสียเปล่าเหมือนคนทำความชั่วที่กำลังถูกทรมานอยู่ในอบาย

๘. จตุมหาราชสูตร ว่าด้วยหน้าที่ของท้าวมหาราช ๔ องค์ที่มีต่อมนุษย์ [ควร อ่านมหาโควินทสูตร (๑๐/๒๙๔-๓๐๐/๑๘๙-๑๙๕) และมหาสมยสูตร (๑๐/๓๓๑-๓๓๖/๒๑๖-๒๒๐) ในทีฆนิกาย มหาวรรค ประกอบด้วยจึงจะเข้าใจได้ดีขึ้น]

ยังมีจตุมหาราชสูตรอีกสูตรหนึ่ง เรียกว่า ทุติยมหาราชสูตร ว่าด้วยเรื่องท้าวสักกะจอมเทพชั้นดาวดึงส์และผู้เป็นใหญ่เหนือท้าวมหาราชทั้ง ๔ องค์ของชั้นจาตุ-มหาราชิกา พระผู้มีพระภาคตรัสเล่าว่า ครั้งหนึ่ง ท้าวสักกะตรัสคาถาบทหนึ่งเพื่อแนะนำพวกเทพ แต่คาถาบทนั้นไม่เหมาะสำหรับท้าวสักกะ จึงทรงถือว่า ๋ท้าวสักกะ กล่าวผิด□ ผู้ที่สมควรกล่าวคาถานี้ต้องเป็นพระอรหันต์ขีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์

แล้ว เพราะเป็นผู้หลุดพ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและ

อุปายาสได้ขาดแล้ว

๙. สุขุมาลสูตร ว่าด้วยสุขุมาลชาติ คือ ทรงเล่าถึงความไม่มีทุกข์ของพระองค์ในสมัยที่ยังไม่ได้เสด็จออกผนวชว่า ทรงได้รับการบำรุงบำเรอจากพระพุทธบิดาเป็นอย่างดี แต่ถึงกระนั้น พระองค์ก็ไม่ทรงมัวเมาในความเป็น

คนหนุ่ม ในความไม่มีโรคและในชีวิต จึงเสด็จออกผนวชและทรงละความมัวเมาทั้ง ๓ ประการได้เด็ดขาด

๑๐. อาธิปเตยยสูตร ว่าด้วยอธิปไตย ๓ คือ อัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย

และธัมมาธิปไตย

๓.๑.๕ จูฬวรรค

จูฬวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยเรื่องเล็กน้อยที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในพระ

สูตร ๑๐ สูตร ใจความสำคัญของแต่ละสูตรมีดังนี้

๑. สัมมุขีภาวสูตร ว่าด้วยความพร้อม ๓ อย่างของกุลบุตรที่เป็นเหตุให้ประสพบุญ

๒. ติฐานสูตร ว่าด้วยฐานะ ๓ อย่างที่เป็นเหตุให้ทราบได้ว่าเป็นผู้มีศรัทธา

๓. อัตถวสสูตร ว่าด้วยอำนาจประโยชน์ ๓ ประการซึ่งเป็นวัตถุประสงค์แห่งการแสดงธรรม

๔. กถาปวัตติสูตร ว่าด้วยเหตุให้การสนทนาธรรมดำเนินไปด้วยดี

๕. ปัณฑิตสูตร ว่าด้วยกิจ ๓ อย่างที่บัณฑิตบัญญัติไว้

๖. สีลวันตสูตร ว่าด้วยเหตุ ๓ อย่างที่ทำให้ภิกษุผู้มีศีลไม่ว่าไป ณ ที่ใด ประชาชนในที่นั้นได้บุญมาก

๗. สังขตลักขณสูตร ว่าด้วยลักษณะของสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะมีปัจจัยปรุงแต่ง

(ได้แก่ สังขารทั้งหลาย) ๓ อย่าง คือ ความเกิดปรากฏ ความดับปรากฏ และ

ความแปรปรากฏ

๘. อสังขตลักขณสูตร ว่าด้วยลักษณะ ๓ อย่างของสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้ ได้แก่ นิพพาน มีนัยตรงกันข้ามกับสังขตลักขณสูตร

๙. ปัพพตราชสูตร ว่าด้วยเขาหลวง คือ ภูเขาหิมพานต์ซึ่งเป็นที่อาศัยของ

ป่าไม้ ป่าไม้จึงเจริญงอกงามด้วยกิ่ง ใบ เปลือก และกระพี้ ฉันใด คนในบ้านอาศัย

พ่อบ้านผู้มีศรัทธาก็เจริญงอกงามด้วยศรัทธา ศีล และปัญญา ฉันนั้น

๑๐. อาตัปปกรณียสูตร ว่าด้วยเหตุให้ทำความเพียร ๓ ประการ คือ เพื่อมิให้อกุศลเกิดขึ้น เพื่อให้กุศลเกิดขึ้น และเพื่อให้อดทนต่อทุกขเวทนาอันแรงกล้า

๑๑. มหาโจรสูตร ว่าด้วยองค์ประกอบของมหาโจร เปรียบเทียบองค์ประกอบ ของภิกษุชั่ว กล่าวคือ โจรทำโจรกรรมได้เพราะอาศัยที่ขรุขระ อาศัยป่ารก และอาศัยผู้มีอิทธิพล ภิกษุชั่วทำชั่วได้เพราะอาศัยกรรมที่ไม่ตรงไปตรงมา อาศัยกรรมที่เร้นลับ และอาศัยผู้มีอิทธิพลอุปัฏฐาก

๓.๒ ทุติยปัณณาสก์

๓.๒.๑ พราหมณวรรค

พราหมณวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยพราหมณ์ หมายถึงพราหมณ์ทั้งหลายที่เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคต่างกรรมต่างวาระ ดังปรากฏอยู่ในพระสูตรแต่ละสูตรในวรรค

นี้ ชื่อวรรคจึงตั้งขึ้นตามสาระสำคัญของพระสูตรทุกสูตร กล่าวคือ

๑. ในปฐมเทวพราหมณสูตร พราหมณ์แก่ ๒ คน ต่างมีอายุ ๑๒๐ ปีเข้าเฝ้าทูลขอให้ทรงสั่งสอน จึงตรัสเรื่องโลกที่กำลังถูกภัยคือราคะ โทสะ และโมหะคุกคาม อยู่ ต้องสำรวมกาย วาจาใจ เพื่อเป็นที่ต้านทาน เป็นที่เร้น เป็นที่พึ่ง เมื่อตายไป

๒. ในทุติยเทวพราหมณสูตร พราหมณ์แก่อีก ๒ คนมีอายุ ๑๒๐ ปีทั้ง ๒ คนเข้าเฝ้าทูลขอให้ทรงสั่งสอน จึงตรัสเรื่องโลกที่กำลังถูกไฟคือราคะ โทสะ และโมหะ

แผดเผา ต้องสำรวมกาย วาจา ใจ เพื่อต้านทานเป็นต้นเช่นเดียวกับสูตรแรก

๓. ในอัญญตรพราหมณสูตร พราหมณ์คนหนึ่งเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาเรื่องพระธรรมคุณที่ว่าผู้ปฏิบัติจะเห็นผลได้ด้วยตนเองเป็นต้นนั้นเป็นอย่างไร ตรัสตอบโดยยกตัวอย่างคนที่ถูกราคะ โทสะ และโมหะครอบงำจิต ย่อมคิดแต่จะเบียดเบียนตน เบียดเบียนคนอื่น หรือเบียดเบียนทั้งตนและคนอื่น ผู้นั้นชื่อว่าเสวยทุกข์ แต่ถ้าละอกุศลธรรม ๓ อย่างนั้นได้แล้วจะไม่คิดเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น ชื่อว่าได้เสวยสุข อย่างนี้เรียกว่าผู้ปฏิบัติเห็นผลได้ด้วยตนเอง

๔. ในปริพพาชกสูตร พราหมณ์ผู้เป็นปริพาชกคนหนึ่งเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาเรื่องพระธรรมคุณเช่นเดียวกับพราหมณ์ในอัญญตรพราหมณสูตร ตรัสตอบโดยขยาย ความให้กระจ่างยิ่งขึ้น

๕. ในนิพพุตสูตร พราหมณ์ชื่อชานุสโสณิ ผู้มีชื่อเสียง เข้าเฝ้าทูลถามปัญหา เรื่องนิพพานว่า ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นผลได้ด้วยตนเองอย่างไร ตรัสตอบคล้ายกับในพระสูตรที่ ๓ และที่ ๔ แต่ทรงขยายความให้กระจ่างชัดขึ้นกว่า ๒ สูตรแรก

๖. ในปโลกสูตร พราหมณ์มหาศาลคนหนึ่งเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาเรื่องโลกเสื่อม ลงกว่าเก่า โดยบรรยายว่า สมัยก่อน โลกนี้มีผู้คนอยู่กันอย่างหนาแน่นเหมือนในอเวจีมหานรก มีหมู่บ้าน ตำบล ชนบท(แคว้น)และเมืองหลวงทุกระยะไก่บินตก แต่บัดนี้คนน้อยลง บ้านเมืองเหลือน้อยลง เพราะเหตุไร ตรัสตอบว่า เพราะบัดนี้ คนชอบอธรรม มีความโลภ ไม่รู้จักพอ เห็นผิดเป็นชอบ จึงจับอาวุธเข้าตีรันฟันแทงกันตายไปเป็นจำนวนมาก

๗. ในวัจฉโคตตสูตร พราหมณ์ชื่อวัจฉโคตรเข้าเฝ้าทูลถามว่า จริงหรือไม่ที่คนเขาพูดกันว่า พระสมณโคดมสอนให้ถวายทานแก่พระองค์และสาวกของพระองค์เท่านั้น ไม่ควรให้แก่ผู้อื่นและสาวกของผู้อื่น ทานที่ถวายแก่พระองค์และสาวกของพระองค์เท่านั้นมีผลมาก ที่ให้แก่ผู้อื่นและสาวกของ

ผู้อื่นไม่มีผลมาก ตรัสปฏิเสธแล้วทรงอธิบายว่า คนที่ห้ามมิให้ผู้อื่นให้ทาน ชื่อว่าทำอันตรายแก่คน ๓ พวก คือ

(๑) ผู้ให้ (๒) ผู้รับ (๓) ตนเอง ผู้นั้นเป็นดุจโจรดักปล้น พระองค์เองทรงส่งเสริม

เรื่องการให้ทาน เช่น คนที่เทน้ำล้างภาชนะลงในที่มีน้ำครำด้วยคิดว่าสัตว์ในที่นั้นจะได้กินเศษอาหารนั้น ทรงถือว่าเป็นการทำบุญเช่นกัน ทรงชี้แจงว่า พระองค์ทรงสอนว่า ทานที่มีผลมากคือทานที่ให้แก่ผู้มีศีล เป็นผู้ละนิวรณ์ ๕ ประกอบด้วยคุณธรรม

๕ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ

๘. ในติกัณณสูตร พราหมณ์ชื่อติกัณณะเข้าเฝ้ากราบทูลสรรเสริญพราหมณ์ผู้เรียนจบวิชชา ๓ (ไตรเพท คือ ฤคเวท ยชุรเวทและสามเวท) พระองค์ทรงแสดง

วิชชา ๓ ในพระพุทธศาสนาให้ฟัง ซึ่งได้แก่ ญาณ ๓ คือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ

จุตูปปาตญาณ และอาสวักขยญาณ

๙. ในชานุสโสณิสูตร พราหมณ์ชื่อชานุสโสณิเข้าเฝ้าและได้สนทนากันเรื่อง

วิชชา ๓ อย่างเดียวกับพระสูตรที่ ๘

๑๐. ในสังคารวสูตร พราหมณ์ชื่อสังคารวะเข้าเฝ้าและได้สนทนากันเรื่องปุญญปฏิปทาคือยัญญาธิกรณ์(การบูชายัญ) และปัพพชาธิกรณ์(การบวช) สังคารว–พราหมณ์กราบทูลว่า ยัญญาธิกรณ์มีผลมาก เพราะส่งผลแก่คนเป็นจำนวนมาก ส่วนปัพพชาธิกรณ์มีผลน้อย เพราะส่งผลแก่คนคนเดียวคือคนออกบวชเท่านั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงให้เขาเห็นว่าปัพพชาธิกรณ์มีผลมากกว่า โดยทรงยกการเสด็จ ออกผนวชของพระองค์เองเป็นตัวอย่าง ซึ่งเมื่อตรัสรู้ด้วยพระองค์เองแล้วทรงสั่งสอนแก่คนเป็นจำนวนมาก มีผู้รู้ตามแล้วสอนผู้อื่นต่อๆ กันไปจนมีผู้พ้นทุกข์เป็นจำนวนมาก ซึ่งในที่สุดสังคารวพราหมณ์ยอมรับว่า ปัพพชาธิกรณ์มีผลมากกว่าจริง ในตอนท้ายพระผู้มีพระภาคทรงอธิบายเรื่องปาฏิหาริย์ ๓ ให้ฟัง

๓.๒.๒ มหาวรรค

มหาวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยเรื่องใหญ่หรือสำคัญมาก (ต่างกับจูฬวรรค) กล่าวคือ ในวรรคนี้มีพระสูตร ๑๐ สูตร ล้วนว่าด้วยเรื่องใหญ่หรือสำคัญมากทั้งสิ้น ชื่อนี้จึงตั้งให้คลุมเนื้อหาสาระสำคัญของพระสูตรทั้งหมดนั่นเอง เรื่องใหญ่หรือสำคัญ

มาก ๑๐ เรื่อง คือ

๑. ติตถายตนสูตร ว่าด้วยลัทธิใหญ่ ๓ ลัทธิที่บัญญัติเหตุเกิดแห่งสุข ทุกข์และภาวะมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ของคนไว้ต่างกัน คือ ลัทธิหนึ่งบัญญัติว่าเพราะกรรมเก่าในชาติเก่า ลัทธิหนึ่งบัญญัติว่า เพราะเทพเจ้าบันดาลหรือสร้างขึ้น และอีกลัทธิหนึ่งบัญญัติว่า เกิดเอง ไม่มีเหตุปัจจัยอื่นใด พระผู้มีพระภาคทรงคัดค้านลัทธิเหล่านี้ เพราะเมื่อทรงซักถามว่า ที่บุคคลประพฤติทุจริต

ทางกายวาจาใจอยู่นี้ เป็นเพราะกรรมเก่าให้ทำ หรือเทพเจ้าให้ทำ หรือว่าไม่มีอะไรให้ทำ อีกประการหนึ่ง เมื่อบุคคลถือเช่นนี้ ฉันทะก็ดี ความพยายามก็ดี ว่าสิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ ย่อม

ไม่มี ผู้นับถือลัทธินั้นตอบไม่ได้ ต่างอ้างว่าเชื่อถือตาม ๆ กันมาอย่างนั้น พระองค์จึงตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า สุขทุกข์เนื่องมาจากธาตุ ๖ อายตนะ ๖ มโนปวิจาร ๑๘ (อารมณ์ ๖ x เวทนา ๓) และจบลงด้วยทรงอธิบายแจกแจงอริยสัจ ๔ ตามหลักปฏิจจสมุปบาททั้งสายเกิดและสายดับแห่งทุกข์

๒. ภยสูตร ว่าด้วยเรื่องภัยใหญ่ คือ ภัยที่ชาวบ้านเรียกว่า อมาตาปุตติกภัย ได้แก่ (๑) ภัยจากไฟไหม้ครั้งใหญ่ (๒) ภัยจากน้ำท่วมครั้งใหญ่ (๓) ภัยจากโจรปล้นครั้งใหญ่ ซึ่งเป็นเหตุให้ลูกพลัดพรากจากพ่อแม่ แต่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภัยใหญ่ดังกล่าวยังเป็น สมาตาปุตติกภัย คือ ภัยที่ยังพอมีโอกาสให้ลูก ๆ พบกับพ่อแม่ ได้บ้าง แต่ภัยใหญ่ต่อไปนี้ พ่อแม่ลูกไม่สามารถจะห้ามมิให้เกิดขึ้นแก่กันและกันได้เลย คือ (๑) ชราภัย (๒) พยาธิภัย (๓) มรณภัย จึงตรัสเรียกว่า อมาตาปุตติกภัย

๓. เวนาคปุรสูตร ว่าด้วยที่นอนสูงที่นอนใหญ่ตามคำทูลถามของพวกพราหมณ์และคหบดีชาวบ้านเวนาคปุระ แคว้นโกศล กล่าวคือ ชาวเวนาคปุระเห็นว่า พระผู้มีพระภาคทรงมีพระอินทรีย์ผ่องใสยิ่งนัก จึงทูลถามว่า คงจะหาที่นอนสูงที่นอนใหญ่ได้ตามปรารถนา ตรัสตอบว่า หาได้ไม่ยาก แต่บรรพชิตไม่สมควรใช้ ที่นอนสูงและที่นอนใหญ่ที่ทรงได้ตามปรารถนาและทรงใช้อยู่ประจำ คือ ที่นอนสูงที่นอนใหญ่ที่เป็นของทิพย์ ๑ ที่เป็นของพรหม ๑ และที่เป็นของพระอริยะ ๑

๔. สรภสูตร ว่าด้วยสรภปริพาชกผู้คุยโต คือ เที่ยวพูดอวดอ้างทั่วไปว่า ตนเคยบวชในพระพุทธศาสนา ได้เรียนรู้พุทธธรรมทั้งหมดแล้วจึงสึกออกมา แต่เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปถามเขาท่ามกลางปริพาชกทั้งหลายว่าเขาพูดอย่างนั้นจริงหรือ เขากลับนั่งก้มหน้านิ่งเฉย จึงตรัสกับพวกปริพาชกว่าผู้ที่กล่าวอวดอ้างนั้น เมื่อ

พระองค์ซักถาม มักตกอยู่ในฐานะอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๓ อย่าง คือ (๑) พูดกลบเกลื่อนหรือพูดนอกเรื่อง (๒) แสดงอาการโกรธ (๓) นั่งเงียบเก้อเขิน นั่งคอตก

ก้มหน้า ซบเซา

๕. เกสปุตติสูตร ว่าด้วยหลักความเชื่อที่สำคัญ ๑๐ ประการ ซึ่งตรัสสอนแก่ชาวกาลามะ ในนิคมชื่อเกสปุตตะ คือ ทรงสอนมิให้เชื่อเพียงเพราะ (๑) ฟังตามกัน

มา (๒) ถือสืบ ๆ กันมา (๓) เล่าลือกันมา (๔) ว่าตามตำราหรือคัมภีร์ (๕) ตรรกะ (๖) การอนุมาน (๗) คิดตรองตามแนวเหตุผล (๘) เข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้

แล้ว (๙) มองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้ (๑๐) นับถือว่าเป็นครูอาจารย์ แต่ให้เชื่อต่อเมื่อได้ไตร่ตรองด้วยเหตุผล เห็นแจ้งด้วยตนเองแล้ว จากนั้นทรงซักถามเรื่องโทษของโลภะ โทสะ โมหะ และคุณของอโลภะ อโทสะ

อโมหะ แต่ละข้อ ๆ ให้เขาตอบตามที่เห็นประจักษ์ด้วตนเองแล้ว และทรงสอนหลักธรรมอื่น ๆ อีกหลายอย่าง จบลงด้วยทรงให้คติว่า เมื่อเราทำดีแล้ว ใครจะมาสอนลัทธิอะไรก็ไม่สำคัญ เช่น

เขาสอนว่า โลกหน้ามีจริง เราก็จะได้ดีในโลกหน้า หรือถ้าสอนว่า โลกหน้าไม่มีจริง เราก็ได้ดีในโลกนี้อยู่แล้ว

๖. สาฬหสูตร ว่าด้วยหลักความเชื่อ ๑๐ ประการ ที่พระนันทกะนำมาสอนแก่นายสาฬหะ หลานชายของมิคารเศรษฐีและนายโรหนะ หลานชายของเปขุณิย□เศรษฐีคล้ายกับที่พระผู้มีพระภาคทรงสอนแก่ชาวกาลามะ ต่างกันที่พระนันทกะแสดงโลภะคู่กับอภิชฌา โทสะคู่กับพยาบาท และโมหะคู่กับอวิชชา

๗. กถาวัตถุสูตร ว่าด้วยเรื่องควรพูด ๓ ประการ คือ ควรพูดถึงแต่เรื่องที่เป็นจริงในอดีต ที่จักเป็นจริงในอนาคต และที่กำลังเป็นจริงในปัจจุบัน เรื่องที่ควรพูดนี้เองใช้เป็นเครื่องกำหนดว่า ผู้ใดที่ควรพูดด้วยและไม่ควรพูดด้วย

๘. อัญญติตถิยสูตร ว่าด้วยเรื่องสำคัญที่พวกอัญเดียรถีย์จะพึงถามและตรัสสอนให้ภิกษุโต้ตอบคำถามเหล่านั้น เช่น ถ้าพวกอัญเดียรถีย์ถามว่า ราคะ โทสะ โมหะต่างกันอย่างไร พึงตอบว่า ราคะมีโทษน้อยแต่คลายช้า โทสะมีโทษมากแต่

คลายเร็ว และโมหะมีโทษมากและคลายช้า

๙. อกุสลมูลสูตร ว่าด้วยอกุศลมูล ๓ และกุศลมูล ๓ ซึ่งเป็นรากเหง้าของอกุศลธรรมและกุศลธรรมทั้งหลาย จึงถือเป็นเรื่องสำคัญอีกเรื่องหนึ่ง พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ผู้มีอกุศลมูลชื่อว่าอกาลวาที อภูตวาที อนัตถวาที อธัมมวาที และ

อวินยวาที ส่วนผู้มีกุศลมูลชื่อว่า กาลวาที ภูตวาที อัตถวาที ธัมมวาที และ

วินยวาที

๑๐. อุโปสถสูตร ว่าด้วยอุโบสถ ๓ ประการที่พระผู้มีพระภาคตรัสแก่นาง

วิสาขามหาอุบาสิกาผู้รักษาอุโบสถศีลเป็นประจำ เพื่อให้ทราบว่าอุโบสถศีลของพระพุทธศาสนาสำคัญอย่างไร อุโบสถ ๓ ประการ คือ (๑) โคปาลอุโบสถ อุโบสถ

ที่ปฏิบัติอย่างคนเลี้ยงโค (๒) นิคัณฐอุโบสถ อุโบสถที่ปฏิบัติอย่างพวกนิครนถ์

(๓) อริยอุโบสถ อุโบสถที่ปฏิบัติอย่างพระอริยะ

๓.๒.๓ อานันทวรรค

อานันทวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยท่านพระอานนท์ กล่าวคือ พระสูตรทั้ง ๑๐ สูตรในวรรคนี้ ว่าด้วยธรรมเทศนาของท่านและการสนทนาธรรมระหว่างท่านกับพระผู้มีพระภาค จึงตั้งชื่อวรรคตามชื่อของท่าน ใจความสำคัญของแต่ละสูตรมีดังนี้

๑. ในฉันนสูตร ท่านสนทนาโต้ตอบกับปริพาชกชื่อฉันนะเรื่องบัญญัติการละราคะ โทสะ และโมหะ และข้อปฏิบัติในการละอกุศลธรรมทั้ง ๓ ประการนั้น

๒. ในอาชีวกสูตร ท่านตอบปัญหาของคหบดีผู้เป็นสาวกของอาชีวก ที่ถามว่า คนพวกไหนในโลกที่ได้ชื่อว่ากล่าวธรรมไว้ดี ปฏิบัติดี และดำเนินชีวิตไปได้ดี(สุคต) ท่านตอบโดยไม่อ้างอิงลัทธิศาสนาหรือศาสดาใดว่าผู้ใดแสดงธรรมเพื่อละราคะ

โทสะ โมหะได้เด็ดขาดแล้ว ผู้นั้นชื่อว่าดำเนินชีวิตไปได้ดี

๓. ในมหานามสักกสูตร พระเจ้ามหานามศากยะเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มี

พระภาคขณะประทับพักแรม ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ เพื่อทูลถามปัญหา ท่านพระอานนท์เห็นว่า เป็นเวลาที่ไม่เหมาะ เพราะทรงหายประชวรใหม่ ๆ จึงทูลเชิญพระเจ้ามหานามะไปสนทนากันในที่อื่น โดยท่านตอบคำถามของพระเจ้า

มหานามะแทนพระพุทธองค์ว่า ทรงแสดงศีล สมาธิ ปัญญา ทั้งที่เป็นเสขะและที่เป็นอเสขะ พร้อมทั้งแสดงรายละเอียดเรื่องศีล สมาธิ ปัญญาของผู้เป็นเสขะ

๔. ในนิคัณฐสูตร เจ้าอภัยลิจฉวีและเจ้าบัณฑิตกุมารลิจฉวีตรัสเล่าว่า นิครนถ์ นาฏบุตรบัญญัติความสิ้นสุดแห่งกรรมเก่าด้วยตบะและบัญญัติการกำจัดเหตุโดยไม่ทำ กรรมใหม่ กรรมเก่าจึงสิ้นไป เพราะสิ้นกรรมจึงสิ้นทุกข์ เพราะสิ้นทุกข์จึงสิ้นเวทนา เพราะสิ้นเวทนา ความทุกข์ทั้งปวงจึงสิ้นไป ความพ้นทุกข์เช่นนี้เรียกว่า นิชชราสุทธิ แล้วถามว่า พระผู้มีพระภาคตรัสเรื่องนี้ไว้อย่างไร ท่านพระอานนท์อธิบายความบริสุทธิ์ที่เกิดจากการทำให้กิเลสสิ้นไปตามพระพุทธพจน์ ๓ ประการ ได้แก่ ศีล

สมาธิ และปัญญา

๕. ในนิเวสกสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสเรื่องการชักชวนให้ตั้งมั่นในฐานะ ๓ ประการให้ท่านพระอานนท์ฟัง กล่าวคือ ทรงสอนให้ชักชวนญาติมิตรทั้งหลายให้เชื่อมั่นในพระพุทธ ในพระธรรม และในพระสงฆ์

๖. ในปฐมภวสูตร และทุติยภวสูตร ท่านถามเรื่องเหตุแห่งภพว่าภพมีได้ด้วยเหตุเพียงไร ตรัสตอบว่า เพราะมีกรรม มีวิญญาณ มีตัณหา จึงมีภพ กรรมเปรียบเหมือนนาไร่ วิญญาณเปรียบเหมือนพืช ตัณหาเปรียบเหมือนยางเหนียวใน

พืช(ที่เป็นเหตุให้ยึดเกาะติด)

๗. ในสีลัพพตสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสถามท่านพระอานนท์ว่าศีลวัตร ชีวิต(การบำเพ็ญทุกรกิริยา) พรหมจรรย์ และการบำบวงมีผลทุกอย่างหรือ ทูล

ตอบว่า ตอบแง่เดียวไม่ได้ รับสั่งให้ท่านจำแนก ท่านจึงกราบทูลว่าศีลวัตร ชีวิต พรหมจรรย์ และการบำบวงที่ทำให้อกุศลเจริญขึ้นและทำให้กุศลเสื่อมลง ชื่อว่าไม่มีผล ส่วนที่ทำให้กุศลเจริญยิ่งขึ้นและทำให้อกุศลเสื่อมสิ้นไป

ชื่อว่ามีผล พระผู้มีพระภาคตรัสชมเชยให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า แม้ท่านพระอานนท์ยังเป็นพระเสขะ แต่หาผู้ที่เสมอกับท่านทางปัญญาได้ยาก

๘. ในคันธชาตสูตร ท่านทูลถามพระผู้มีพระภาคเรื่องกลิ่นหอม ๓ อย่างว่า กลิ่นหอมจากราก จากแก่น จากดอก มีแต่ส่งกลิ่นไปตามลม ไม่สามารถทวนลมได้ ที่สามารถทวนลมได้มีหรือไม่ ตรัสตอบว่า มี ได้แก่ กลิ่นของผู้ครองเรือนที่นับถือ พระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง มีศีล มีธรรม ยินดีในการทำบุญให้ทาน ไม่ว่าอยู่ที่ไหน ทิศ

ไหน สมณะและพราหมณ์ทั้งหลายในทิศต่าง ๆ ย่อมกล่าวสรรเสริญ

๙. ในจูฬนิกาสูตร ท่านทูลถามพระผู้มีพระภาคเรื่องโลกธาตุขนาดเล็กที่เคยตรัสเล่าให้ฟัง พระองค์จึงตรัสอธิบายให้ฟังว่า มีโลกธาตุ ๓ ขนาด คือ ขนาดเล็ก(สหัสสีโลกธาตุ) ขนาดกลาง(ทวิสหัสสีโลกธาตุ) และขนาดใหญ่ (ติสหัสสีโลก–ธาตุ) ซึ่งถือเป็นเรื่องจักรวาลวิทยาในทางพระพุทธศาสนาที่น่าสนใจมาก

๓.๒.๔ สมณวรรค

สมณวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยสมณะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อของพระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้ ซึ่งว่าด้วยกิจของสมณะ ๓ ประการ คือ สมาทานอธิศีลสิกขา อธิจิตต–

สิกขา และอธิปัญญาสิกขา

ในพระสูตรอื่นๆ อีก ๙ สูตร ก็ว่าด้วยสิกขา ๓ เหมือนกัน ต่างกันแต่เหตุปรารภและข้อความขยายเท่านั้น ส่วนในพระสูตรสุดท้าย มีเรื่องต่างกันนิดหน่อย แต่ก็จัดอยู่ในพวกเดียวกัน คือ เรื่องการศึกษา กล่าวคือ ในพระสูตรที่ ๑๑ คือ

ปังกธาสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสกับท่านพระกัสสปโคตรผู้จำพรรษาที่ปังกธานิคม เรื่องใคร่ต่อการศึกษาว่า พระองค์ทรงสรรเสริญภิกษุผู้เป็นเถระ ผู้เป็นมัชฌิมะ และผู้เป็นนวกะที่ใคร่ต่อการศึกษาเท่านั้น ไม่ทรงสรรเสริญผู้ไม่ใคร่ต่อการศึกษา

๓.๒.๕ โลณผลวรรค

โลณผลวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยก้อนเกลือ ซึ่งตั้งตามชื่อของพระสูตรที่ ๙

คือ โลณผลสูตร ในวรรคนี้ ส่วนพระสูตรอื่นๆ อีก ๑๐ สูตร ว่าด้วยเรื่องต่าง ๆ

กันไป ขอแนะนำใจความสำคัญของแต่ละสูตร ดังนี้

๑. อัจจายิกสูตร ว่าด้วยกิจรีบด่วนของชาวนาเปรียบเทียบกับกิจรีบด่วนของภิกษุ

๒. ปวิเวกสูตร ว่าด้วยความสงัดจากกิเลส ซึ่งมี ๒ แบบ คือ แบบของ

อัญเดียรถีย์และแบบของภิกษุในพระศาสนานี้ แบบละ ๓ ประการ

๓. สรทสูตร ว่าด้วยทัสสนะอันแจ่มใสของภิกษุผู้ได้ธรรมจักษุเปรียบเทียบกับ ท้องฟ้าอันแจ่มใสในสรทกาลหรือในฤดูสารท

๔. ปริสาสูตร ว่าด้วยบริษัท ๓ จำพวก (ดูเปรียบเทียบบริษัท ๒ จำพวก

๑๐ นัยในปริสวรรคแห่งทุกนิบาต)

๕. ปฐมอาชานียสูตร ๖. ทุติยอาชานียสูตร และ ๗. ตติยอาชานีย สูตร

ว่าด้วยคุณสมบัติของม้าอาชาไนยซึ่งเป็นม้าต้นของพระราชา

เปรียบเทียบกับคุณสมบัติ ของภิกษุในพระศาสนานี้ เหมือนกันทั้ง ๓ สูตร แต่ คุณสมบัติของภิกษุอย่างที่ ๓

คือ สมบูรณ์ด้วยเขาวน์ มีคำอธิบายขยายความต่างกัน คือ ในปฐม อาชานียสูตร

คำว่า เขาวน์ หมายถึงความรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นญาณระดับโสดา ปัตติมรรค ใน

ทุติยอาชานียสูตร หมายถึงญาณระดับอนาคามิมรรค และในตติย อาชานียสูตร หมายถึงญาณระดับอรหัตตมรรค

๘. โปตถกสูตร ว่าด้วยผ้าเปลือกไม้ไม่สวย สัมผัสไม่สบายและ ราคาถูก

เปรียบเหมือนภิกษุผู้ทุศีล ไม่ว่าจะเป็นชั้นนวกะ มัชฌิมะ หรือเถระ ก็ ไม่สวยงาม

ไม่น่าคบ ไม่มีค่า ซึ่งต่างกับภิกษุผู้มีศีล ผู้มีธรรม ชื่อว่าเป็นผู้มีค่ามาก เหมือนผ้าจากแคว้นกาสี

๙. โลณผลสูตร ว่าด้วยก้อนเกลือเปรียบเทียบกับผลกรรม กล่าวคือ พระผู้มี พระภาคตรัสว่า ที่กล่าวกันว่า ”บุคคลทำกรรมอย่างใดไว้ เขาต้องเสวยผลของกรรม

นั้น เป็นคำกล่าวผิด เพราะถ้าถืออย่างนี้ การประพฤติพรหมจรรย์ก็ ไม่มีผล คือ ให้ละทุกข์อันเป็นผลแห่งกรรมเก่าไม่ได้และให้บรรลุถึงที่สุดแห่ง ทุกข์ซึ่งเป็นผลแห่งกรรมใหม่ไม่ได้ เป็นการปฏิเสธอโหสิกรรมไปในตัวด้วย (ทรรศนะของปรัชญาเชนเห็นตรงกับคำกล่าวข้างต้น และถือว่า ไม่มี อโหสิกรรม) ทรงอธิบายว่าบาปกรรม

บางอย่างแม้เพียงเล็กน้อยก็ให้ผลไปเกิดในนรกก็มี บาปกรรม บางอย่างแม้เพียงเล็ก น้อยเช่นนั้น แต่ให้ผลในปัจจุบันเท่านั้น ไม่ให้ผลในชาติ หน้าก็มี เปรียบเหมือนก้อนเกลือที่เท่ากัน ถ้าใส่ลงในขันน้ำ ก็เค็มมาก ถ้าใส่ ลงในแม่น้ำก็เค็มน้อย

๑๐. ปังสุโธวกสูตร ว่าด้วยคนล้างฝุ่นที่ทองซึ่งมีมลทินอย่างหยาบให้ หลุดไปจากทองแล้วก็ยังมีมลทินอย่างกลางต้องล้างต่อไปอีก เมื่อมลทินอย่าง กลางหลุดไปหมดแล้ว ก็ยังมีมลทินอย่างละเอียดอยู่อีก ได้แก่ เขม่าทอง ช่างทองต้องนำทองนั้นใส่เบ้าแล้วหลอมและเป่าซ้ำ ๆ จนทองนั้นได้ที่ เป็น ทองอ่อน เหมาะสำหรับทำทองรูปพรรณใด ๆ ก็ได้ ฉันใด ภิกษุผู้มีอุปกิเลส อย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียด ก็ควรขจัดให้ออกไปเป็นขั้น ๆ ฉันนั้น เหมือนกัน

๑๑. นิมิตตสูตร ว่าด้วยนิมิต ๓ ประการที่ภิกษุผู้บำเพ็ญสมาธิ(อธิจิต) พึงใส่ใจ พิจารณา(มนสิการ)ตามสมควรแก่เวลา คือ สมาธินิมิต ปัคคหนิมิต และอุเบกขา□นิมิต พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำว่า ต้องใส่ใจพิจารณานิมิตทั้ง ๓ ประการนี้ไปด้วยกันตามสมควรแก่เวลา จะพิจารณานิมิตใดนิมิตหนึ่งเพียงอย่างเดียว ไม่ได้ผล จิตจะไม่อ่อนพอจะใช้งานได้ ทรงอุปมาเหมือนช่างทองที่เตรียมการตีทองตามขั้นตอนจนได้ทองที่อ่อนเหมาะแก่การทำเป็นทองรูปพรรณต่าง ๆ ได้

๓.๓ ตติยปัณณาสก์

๓.๓.๑ สัมโพธวรรค

สัมโพธวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาค ชื่อนี้ตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรที่ ๑–๔ ในวรรคนี้ กล่าวคือ ในพระสูตรที่ ๑ คือ ปุพเพวสัมโพธสูตร ตรัสเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า ก่อนตรัสรู้ พระองค์ทรงดำริว่า อะไรเป็นคุณ เป็นโทษของโลก อะไรเป็นเครื่องสลัดออกไปจากโลก ตรัสเล่าต่อไปว่า เมื่อยังไม่ทรงพบคำตอบด้วยพระองค์เอง จะไม่ทรงประกาศว่า ได้ตรัสรู้อนุตตร□

สัมมาสัมโพธิญาณ ในพระสูตรที่ ๒ และที่ ๓ คือ ปฐมอัสสาทสูตร และทุติย□

อัสสาทสูตร ตรัสเล่าต่อว่า ได้ทรงแสวงหาคุณและโทษของโลก และเครื่องสลัดออกไปจากโลกจนพบ ในพระสูตรที่ ๔ คือ สมณพราหมณสูตร ตรัสว่า สมณะหรือพราหมณ์ที่ไม่รู้คุณและโทษของโลก ไม่รู้จักเครื่องสลัดออกไปจากโลก พระองค์ไม่ทรงยกย่องว่าเป็นสมณะ ว่าเป็นพราหมณ์

ส่วนพระสูตรที่เหลืออีก ๖ สูตร มีใจความสำคัญ ดังนี้

๑. รุณณสูตร ว่าด้วยการขับร้องคือการร้องไห้ในอริยวินัย กล่าวคือ ใน

อริยวินัยถือว่าการร้องเพลงและการฟ้อนรำของภิกษุ คือการร้องไห้ คำว่า อริยวินัย หมายถึงพระพุทธศาสนา

๒. อติตติสูตร ว่าด้วยสิ่งที่เสพไม่รู้จักอิ่ม ๓ ประการ คือ การนอนหลับ การ ดื่มสุราเมรัย และการเสพเมถุน

๓. อรักขิตสูตร ว่าด้วยผู้ไม่รักษาจิต คือ พระผู้มีพระภาคตรัสกับอนาถ–บิณฑิกเศรษฐีว่า ผู้ไม่รักษาจิตชื่อว่าไม่รักษากายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมด้วย เหมือนเรือนยอดที่มุงไม่ดี เครื่องเรือนถูกน้ำฝนรั่วรด ทำให้ชำรุดได้เร็ว

๔. พยาปันนสูตร ว่าด้วยจิตถึงความผิดปกติ เป็นพระสูตรที่พระผู้มีพระภาค ตรัสแก่อนาถบิณฑิกเศรษฐีอีกสูตรหนึ่ง เพื่อทรงขยายความต่อจากอรักขิตสูตร

๕. ปฐมนิทานสูตร และ ๖. ทุติยนิทานสูตร ว่าด้วยเหตุให้เกิดกรรมเหมือนกัน แต่มีนัยต่างกัน คือ ในนิทานสูตรที่ ๑ เหตุให้เกิดอกุศลกรรม ได้แก่ อโลภะ อโทสะและอโมหะ แต่ในนิทานสูตรที่ ๒ เหตุให้เกิดกรรม (ซึ่งในพระสูตรใช้คำว่า ฉันทะ

อรรถกถาอธิบายว่า หมายถึงตัณหา) ได้แก่ ธรรมอันเป็นเหตุแห่งฉันทราคะในอดีต ในอนาคตและในปัจจุบัน

๓.๓.๒ อาปายิกวรรค

อาปายิกวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยบุคคลผู้ต้องไปสู่อบาย ชื่อนี้ตั้งตามชื่อพระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้ อาปายิกวรรคมี ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีใจความสำคัญ ดังนี้

๑. อาปายิกสูตร ว่าด้วยบุคคลผู้ต้องไปสู่อบาย ๓ จำพวก

๒. ทุลลภสูตร ว่าด้วยบุคคลหาได้ยาก ๓ จำพวก

๓. อัปปเมยยสูตร ว่าด้วยบุคคลที่ประมาณได้ง่าย ที่ประมาณได้ยาก และที่ประมาณไม่ได้

๔. อาเนญชสูตร ว่าด้วยธรรมอันไม่หวั่นไหว หมายความว่า ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นอื่น ในที่นี้พระผู้มีพระภาคตรัสถึงบุคคล ๓ ประเภท คือ ผู้เข้าถึงอากาสานัญจา– ยตนฌาน วิญญาณัญจายตนฌาน และอากิญจัญญายตนฌานว่า เมื่อตายไป จะไปเกิดในหมู่เทพทั้ง ๓ ชั้นนั้นตามลำดับ ผู้เป็นปุถุชนครั้นสิ้นอายุในชั้นนั้น ๆ แล้วก็จุติมาเกิดเป็นคนบ้าง เป็นสัตว์บ้าง หรือไปตกนรกบ้าง แต่ผู้เป็นพุทธสาวกจะนิพพานในชั้นนั้นๆ อย่างแน่นอน ไม่เปลี่ยนแปลง

๕. วิปัตติสัมปทาสูตร ว่าด้วยวิบัติ ๓ และสัมปทา ๓ วิบัติ ๓ คือ สีลวิบัติ (ประพฤติผิดศีล) จิตตวิบัติ(คิดชั่ว, คิดร้าย) และทิฏฐิวิบัติ(เห็นผิด, ถือผิด) ส่วน

สัมปทา ๓ มีนัยตรงกันข้าม

๖. อปัณณกสูตร ว่าด้วยข้อปฏิบัติที่ผิดและที่ไม่ผิด ได้แก่ วิบัติ ๓ และ

สัมปทา ๓ อย่างเดียวกับในวิปัตติสัมปทาสูตร

๗. กัมมันตสูตร ว่าด้วยความวิบัติแห่งการงาน ความวิบัติแห่งอาชีพ และความวิบัติแห่งทิฏฐิ และว่าด้วยสัมปทา หรือความถึงพร้อมแห่งการงาน อาชีพ

และทิฏฐิด้วย

๘. ปฐมโสเจยยสูตรและทุติยโสเจยยสูตร ว่าด้วยความสะอาด ๓ ประการ

คือ ความสะอาดกาย วาจา ใจ เหมือนกันทั้ง ๒ สูตร ต่างแต่คำอธิบายความ

สะอาดใจ ซึ่งในทุติยโสเจยยสูตรมีความละเอียดกว่า

๙. โมเนยยสูตร ว่าด้วยความเป็นมุนี ๓ ประการ คือ ความเป็นมุนีทางกาย วาจา และใจ

๓.๓.๓ กุสินารวรรค

กุสินารวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยพระธรรมเทศนาในกรุงกุสินารา ชื่อวรรคตั้งตามชื่อของพระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้ ซึ่งกล่าวถึงพระธรรมเทศนาที่พระ

ผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับ ณ ป่าพลิหรณะ เขตกรุงกุสินารา แต่พระ

สูตรอื่น ๆ อีก ๙ สูตรไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกรุงกุสินาราเลย

ใจความสำคัญของแต่ละสูตรในวรรคนี้ มีดังนี้

๑. กุสินารสูตร ว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่กรุงกุสินารา เรื่อง บิณฑบาตที่มีผลมาก ได้แก่ บิณฑบาตที่ถวายแก่ภิกษุผู้ไม่ติดในอาหาร ไม่ปรารถนาแต่อาหารอย่างดีจนเกิดอกุศลวิตก

๒. ภัณฑนสูตร ว่าด้วยเหตุแห่งความบาดหมาง ๓ ประการ คือ กามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก ตรัสว่า ในทิศนี้มีการบาดหมาง แม้แต่คิดก็ไม่สำราญและว่าด้วยเหตุแห่งความปรองดองกัน ๓ ประการ ซึ่งมีนัยตรงกันข้าม ตรัสว่า ในทิศที่มีการปรองดองกัน ผู้ไปเยือนก็มีความสำราญ

๓. โคตมกเจติยสูตร ว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่โคตมกเจดีย์ เขตกรุงเวสาลี ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระธรรมเทศนาของพระองค์มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้ฟังรู้ยิ่ง มีเหตุจึงทรงแสดง มีปาฏิหาริย์ทำให้ผู้ฟังบรรลุผลได้ ควรตั้งใจฟัง

๔. ภรัณฑุกาลามสูตร ว่าด้วยภรัณฑุดาบสกาลามโคตร ซึ่งตั้งอาศรมอยู่ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ที่พระเจ้ามหานามะเสด็จไปขออนุญาตให้พระผู้มีพระภาคประทับพักแรม ๑ คืน และขณะประทับอยู่ที่นั้น พระผู้มีพระภาคทรงสนทนาเรื่องศาสดา ๓ จำพวก กับพระเจ้ามหานามะ ซึ่งมีดาบสภรัณฑุกาลามโคตรนั่งอยู่ด้วย

๕. หัตถกสูตร ว่าด้วยหัตถกเทพบุตรที่เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี พระองค์ตรัสถามว่า เมื่อครั้งเป็นมนุษย์มีธรรมอะไรประจำตัว เขากราบทูลว่า ธรรมที่เขามีประจำตัวในสมัยเป็นมนุษย์นั้น บัดนี้ก็ยังมีอยู่ประจำ คือ เขาไม่อิ่ม ไม่เบื่อในการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ในการฟังพระสัทธรรม และในการบำรุงพระสงฆ์

๖. กฏุวิยสูตร ว่าด้วยความมักใหญ่ที่พระผู้มีพระภาคตรัสสอนภิกษุรูปหนึ่งขณะเสด็จเที่ยวบิณฑบาตในย่านชุมชนค้าขายโคของชาวมิลักขะในกรุงพาราณสีว่า อย่าทำตนเป็นคนมักใหญ่ เพราะแมลงวันไม่ตอม ไม่กัดผู้มักใหญ่ที่ชุ่มด้วยกลิ่นดิบ

เป็นไม่มี คำว่า มักใหญ่ ทรงหมายถึงอภิชฌา แมลงวัน ทรงหมายถึงบาปอกุศลวิตกและกลิ่นดิบ ทรงหมายถึงพยาบาท

๗. ปฐมอนุรุทธสูตร และ ๘. ทุติยอนุรุทธสูตร ว่าด้วยการสนทนาธรรมของท่านพระอนุรุทธะ ในพระสูตรแรก ท่านสนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาค ในพระ

สูตรที่ ๒ ท่านสนทนาธรรมกับท่านพระสารีบุตร

ในพระสูตรแรก ท่านทูลถามว่า เพราะเหตุไร สตรีส่วนมากตายแล้วไปเกิดใน อบาย ทุคติ วินิบาต นรก ตรัสตอบว่า เพราะสตรีประกอบด้วยธรรม ๓ อย่าง คือ ยามเช้าถูกความตระหนี่ครอบงำจิต ยามเที่ยงถูกความริษยาครอบงำจิต และยามเย็นถูกกามราคะครอบงำจิต

ในพระสูตรที่ ๒ ท่านถามท่านพระสารีบุตรว่า ทำไมจิตของท่านยังไม่หลุดพ้นจากอาสวะ ท่านพระสารีบุตรจึงสอนให้ละธรรม ๓ อย่าง คือ ความถือตัว ความ

ฟุ้งซ่าน และความรำคาญ

๙. ปฏิจฉันนสูตร ว่าด้วยสิ่งที่ปิดดีเปิดไม่ดี ได้แก่ มาตุคาม มนตร์ของ

พราหมณ์ และมิจฉาทิฏฐิ และสิ่งที่เปิดดี ปิดไม่ดี ได้แก่ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์

และธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า

๑๐. เลขสูตร ว่าด้วยรอยขีด ๓ อย่าง คือ รอยขีดบนแผ่นหิน รอยขีดบน

แผ่นดินและรอยขีดบนน้ำ และมีบุคคล ๓ จำพวกที่เปรียบด้วยรอยขีดทั้ง ๓ อย่าง

นั้น ได้แก่ คนโกรธนาน คนที่โกรธไม่นาน และคนที่ไม่โกรธ

๓.๓.๔ โยธาชีววรรค

โยธาชีววรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยนักรบอาชีพ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อของพระสูตร

ที่ ๑ ในวรรคนี้ คือ โยธาชีวสูตร ซึ่งว่าด้วยองค์ของนักรบอาชีพ ๓ ประการ

เปรียบเทียบกับองค์ประกอบของภิกษุ ๓ ประการ กล่าวคือ นักรบอาชีพที่พระ

ราชาโปรดปรานนั้นประกอบด้วยองค์ ๓ คือ ยิงลูกศรได้ไกล ไม่พลาด และทำลายกายขนาดใหญ่ได้ ภิกษุผู้ควรแก่ทักษิณาของชาวบ้านก็มีองค์ ๓ ประการทำนอง

เดียวกัน แต่ความหมายต่างกัน

พระสูตรอื่น ๆ อีก ๑๒ สูตร ในวรรคนี้ มีใจความสำคัญ ดังนี้

๑. ปริสาสูตร ว่าด้วยบริษัท ๓ จำพวก (ดูปริสวรรคในทุกนิบาตประกอบ)

๒. มิตตสูตร ว่าด้วยองค์ประกอบของมิตรแท้ ๓ ประการ

๓. อุปปาทาสูตร ว่าด้วยความเกิดขึ้นของพระตถาคต กล่าวคือ พระตถาคตจะเกิดหรือมิเกิดก็ตาม ความจริงที่เรียกว่า ‘ธาตุ’ อย่างหนึ่งมีอยู่อย่างนั้น ธาตุนั้น

คือ หลักไตรลักษณ์

๔. เกสกัมพลสูตร ว่าด้วยวาทะอันไร้ค่าของมักขลิโคศาล เปรียบด้วยผ้า กัมพลที่ทอด้วยผมคน

๕. สัมปทาสูตร ว่าด้วยสัมปทา ๓ ต่างกับสัมปทาในวิปัตติสัมปทาสูตร อปัณณกสูตรและกัมมันตสูตรในอาปายิกวรรค

๖. วุฑฒิสูตร ว่าด้วยความเจริญ ๓ ประการเหมือนสัมปทาสูตร

๗. อัสสขลุงกสูตร ว่าด้วยม้ากระจอกเปรียบเทียบกับคนกระจอก

๘. อัสสสทัสสสูตร ว่าด้วยม้าดีเปรียบเทียบกับคนดี

๙. อัสสาชานียสูตร ว่าด้วยม้าอาชาไนยเปรียบเทียบกับบุรุษอาชาไนย

๑๐. ปฐมโมรนิวาปสูตร ๑๑. ทุติยโมรนิวาปสูตร และ ๑๒. ตติยโมรนิวาปสูตร ต่างก็ว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่อารามของปริพาชกชื่อโมรนิวาปะ คือ ในพระสูตร

แรก ทรงแสดงเรื่องขันธ์ ๓ คือ สีลขันธ์ สมาธิขันธ์ และปัญญาขันธ์ ในพระสูตรที่ ๒

ทรงแสดงเรื่องปาฏิหาริย์ ๓ และในพระสูตรที่ ๓ ทรงแสดงเรื่องธรรม ๓ คือ

สัมมาทิฏฐิ สัมมาญาณะ และสัมมาวิมุตติ

๓.๓.๕ มังคลวรรค

มังคลวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยมงคล ชื่อนี้ตั้งตามสาระสำคัญในพระสูตร

ที่ ๑๐ คือ ปุพพัณหสูตรในวรรคนี้ ซึ่งว่าด้วยเวลาเช้าเป็นฤกษ์ดีเป็นต้น กล่าวคือ พระผู้มีพระภาคทรงถือว่า ผู้ประพฤติสุจริตในยามเช้า ก็เป็นฤกษ์ดีในยามเช้า ประพฤติสุจริตในยามเที่ยง ในยามเย็น ก็ถือว่าฤกษ์ดีในยามนั้น ๆ

ในพระสูตรอื่น ๆ อีก ๙ สูตร มีใจความสำคัญ ดังนี้

๑. อกุสลสูตร ว่าด้วยกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมทั้งฝ่ายอกุศลและฝ่ายกุศล

๒. สาวัชชสูตร ว่าด้วยกรรม ๓ ทั้งฝ่ายที่มีโทษและฝ่ายที่ไม่มีโทษ

๓. วิสมสูตร ว่าด้วยกรรม ๓ ทั้งฝ่ายที่ไม่สม่ำเสมอและฝ่ายที่สม่ำเสมอ

๔. อสุจิสูตร ว่าด้วยกรรม ๓ ทั้งฝ่ายที่ไม่สะอาดและฝ่ายที่สะอาด

ทั้ง ๔ สูตรนี้มุ่งแสดงผลแห่งกรรม ๓ ว่า ฝ่ายชั่วเป็นเหตุให้ไปตกนรก ส่วนฝ่ายดีเป็นเหตุให้ไปเกิดในสวรรค์

๕. ปฐมขตสูตร ๖. ทุติยขตสูตร ๗. ตติยขตสูตร และ ๘. จตุตถขตสูตร ต่างว่าด้วยผลแห่งกรรม ๓ ว่าฝ่ายชั่วเป็นเหตุให้ตนถูกทำลายและฝ่ายดีเป็นเหตุให้ตนไม่ถูกทำลาย

๙. วันทนาสูตร ว่าด้วยการไหว้ ๓ ประการ คือ ไหว้ทางกาย ทางวาจา

และทางใจ

๓.๓.๖ อเจลกวรรค

อเจลกวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยอเจลก(ประพฤติเปลือยกาย) หมายถึงนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ในหมวดนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงปฏิปทา ๓ ประการ คือ (๑) อาคาฬหปฏิปทา (๒) นิชฌามปฏิปทา (๓) มัชฌิมาปฏิปทา

ปฏิปทา ๒ ประการแรก เป็นปฏิปทาของพวกอเจลก ส่วนปฏิปทาที่ ๓ เป็น ปฏิปทาในพระพุทธศาสนา

มีข้อน่าสังเกตว่า หมวดนี้มีลักษณะเหมือนเปยยาล กล่าวคือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงหมวดธรรม ๗ หมวด แต่ละหมวดทรงเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา เปรียบเทียบกับปฏิปทานอกพระพุทธศาสนา ๒ ประการ แต่ทรงแสดงข้อความเต็มในสูตรแรกเท่านั้น ในสูตรต่อ ๆ ไป ทรงละข้อความที่ซ้ำกันเสีย คงไว้แต่ข้อความที่ต่างกัน

คือ ทรงแสดงความหมายของมัชฌิมาปฏิปทาแต่ละข้อ ดังนี้

๑.	*มัชฌิมาปฏิปทา*	*คือ*	*สติปัฏฐาน ๔*
๒.	*มัชฌิมาปฏิปทา*	*คือ*	*สัมมัปปธาน ๔*
๓.	*มัชฌิมาปฏิปทา*	*คือ*	*อิทธิบาท ๔*
๔.	*มัชฌิมาปฏิปทา*	*คือ*	*อินทรีย์ ๕*
๕.	*มัชฌิมาปฏิปทา*	*คือ*	*พละ ๕*
๖.	*มัชฌิมาปฏิปทา*	*คือ*	*โพชฌงค์ ๗*
๗.	*มัชฌิมาปฏิปทา*	*คือ*	*อริยมรรคมีองค์ ๘*

๓.๔ เปยยาล

๓.๔.๑ กัมมปถเปยยาล

กัมมปถเปยยาล แปลว่า หมวดธรรมที่ทรงแสดงโดยย่อมีกรรมบถเป็นต้น หมายถึงอกุศลกรรมบถ ๑๐ กุศลกรรมบถ ๑๐ และธรรมที่เกี่ยวข้องกับกรรมบถเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคทรงนำกรรมบถทั้ง ๒ ฝ่ายนี้มาจำแนกเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่าย

ละ ๑๐ สูตร สูตรละ ๑ หัวข้อ แต่ทรงเพิ่มธรรมที่เกี่ยวข้องเข้ามาอีกสูตรละ ๒ หัวข้อ รวมเป็นสูตรละ ๓ หัวข้อ เช่น

ในพระสูตรที่ ๑–๒ (ปาณาติปาตีสูตร) ว่าด้วยบุคคลผู้ฆ่าสัตว์และผู้เว้นขาด

จากการฆ่าสัตว์ บุคคลผู้ฆ่าสัตว์คือผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ได้แก่ (๑) ตนเองเป็นผู้ฆ่าสัตว์ (๒) ชักชวนคนอื่นให้ฆ่าสัตว์ (๓) เป็นผู้พอใจการฆ่าสัตว์ (สูตร

ที่ ๑)

บุคคลผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์คือผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ได้แก่

(๑) ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ (๒) ชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์

(๓) เป็นผู้พอใจการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ (สูตรที่ ๒)

ในพระสูตรที่ ๓–๔ (อทินนาทายีสูตร) ว่าด้วยบุคคลผู้ลักทรัพย์และผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ บุคคลผู้ลักทรัพย์คือผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ได้แก่

(๑) ตนเองเป็นผู้ลักทรัพย์ (๒) ชักชวนผู้อื่นให้ลักทรัพย์ (๓) เป็นผู้พอใจการลัก

ทรัพย์ (สูตรที่ ๓)

บุคคลผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์คือผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ได้แก่

(๑) ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ (๒) ชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากการลัก

ทรัพย์ (๓) เป็นผู้พอใจการงดเว้นจากการลักทรัพย์ (สูตรที่ ๔)

ชื่อพระสูตรในวงเล็บได้มาจากกัมมวรรคแห่งจตุกกนิบาต (๒๑/๒๖๔–๒๗๓/๒๗๒–๒๘๕) ซึ่งว่าด้วยหมวดธรรมเดียวกันนี้ แต่มีวิธีย่อและขยายหัวข้อธรรมตามเกณฑ์ของนิบาตนั้น

๓.๔.๒ ราคเปยยาล

ราคเปยยาล ว่าด้วยหมวดธรรมที่ทรงแสดงโดยย่อมีราคะเป็นต้น

หมายความ

ว่า นอกจากราคะแล้ว ยังมีอกุศลธรรมอีก ๑๖ ประการ รวมเป็น ๑๗ ประการ

แต่ละประการมีเป้าหมาย ๑๐ เป้าหมาย (๑๐ เพื่อ) เป้าหมายละ ๑ สูตร รวม

๑๗๐ สูตร (๑๐ เป้าหมาย x อกุศลธรรม ๑๗) เหมือนราคเปยยาลในทุกนิบาต ต่างกันเพียงหัวข้อธรรมที่ควรเจริญเท่านั้น กล่าวคือ ราคเปยยาลในทุกนิบาตมีหัวข้อธรรมที่ควรเจริญ ๒ ประการ ได้แก่ สมถะ และวิปัสสนา ส่วนราคเปยยาลใน

ติกนิบาตมีหัวข้อธรรมที่ควรเจริญ ๓ ประการ ได้แก่ สุญญตสมาธิ อนิมิตตสมาธิ และอัปปณิหิตสมาธิ เช่น

"ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญธรรม ๓ ประการเพื่อรู้ยิ่งราคะ

ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สุญญตสมาธิ ๒. อนิมิตตสมาธิ

๓. อัปปณิหิตสมาธิ (นับเป็น ๑ สูตร)

ข้อสังเกต

เมื่อมองภาพรวมของอังคุตรนิกายเล่มนี้จะเห็นความงามที่น่าประหลาด ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของอังคุตตรนิกายโดยเฉพาะ นั่นคือความงามที่เกิดจากความเป็นระเบียบในการจัดสรรหมวดหมู่ของพระสูตร เป็นความงามเช่นเดียวกับความงามของพวงมาลาที่ช่างจัดดอกไม้ต่างสีต่างพันธุ์มาร้อยเข้ากันอย่างเป็นระเบียบ

ความงามที่มองเห็นได้ชัดประการที่ ๑ คือ ในเอกกนิบาต พระสูตรแต่ละสูตรว่าด้วยธรรม ๑ ข้อ แต่มีความสัมพันธ์กันภายในวรรค เพราะว่าด้วยหมวดธรรมหมวดเดียวกันหรือที่สัมพันธ์เกี่ยวโยงกัน

ในทุกนิบาตและติกนิบาต พระสูตรแต่ละสูตรว่าด้วยธรรม ๒ ข้อและ ๓ ข้อตามลำดับ มีความสัมพันธ์กันภายในวรรคเช่นเดียวกับพระสูตรในเอกกนิบาต แต่

ในนิบาตทั้งสองนี้ มีการจัดแบ่งหมวดหมู่ของพระสูตรต่างออกไปอีก คือจัดแบ่งพระสูตร ๑๐ สูตรเป็น ๑ วรรค รวม ๕ วรรคเป็น ๑ ปัณณาสก์

ยกเว้นวรรคที่ว่าด้วยหมวดธรรมหมวดเดียวแต่มีหลายหัวข้อ หรือว่าด้วยหมวดธรรมหลายหมวดที่สัมพันธ์กัน ยอมให้มีพระสูตรเกิน ๑๐ สูตรได้ ส่วนพระสูตรที่ไม่เข้าเกณฑ์นี้ซึ่งมีมากกว่าที่เข้าเกณฑ์ ท่านยกไปไว้หมวดหนึ่งต่างหาก เรียกว่า เปยยาล และมีวิธีการจัดลำดับเรื่อง มีวิธีการดำเนินเรื่องต่างออกไปอีกแบบหนึ่ง ซึ่งน่าสนใจมาก

ความงามที่มองเห็นได้ชัดประการที่ ๒ คือ ความงามที่เกิดจากความเป็นระเบียบของการจัดเนื้อหาของพระสูตรในแต่ละวรรคของแต่ละนิบาต ความงามที่

ว่านี้ ได้แก่ การยกหมวดธรรม ๒ ฝ่ายมาเปรียบเทียบกัน ส่วนมากยกหมวดธรรมฝ่ายชั่วหรือฝ่ายอกุศลขึ้นมาแสดงก่อนแล้วเปรียบให้เห็นความแตกต่างกับฝ่ายดีหรือกุศล วิธีการเปรียบเทียบก็เป็นไปอย่างมีระเบียบแบบแผน ไม่ลักลั่น ทำให้

เข้าใจได้ง่าย

จึงควรศึกษาโดยละเอียดต่อไป